

Om internationella relationer och energisäkerhet

Hannes Sonnsjö

FOI-R--3824--SE

Februari 2014

FOI

Hannes Sonnsjö

Om internationella relationer och energisäkerhet

Bild/Cover: Oljeplattform i Kaspiska havet, Wikimedia Commons

Titel	Om internationella relationer och energisäkerhet
Title	International Relations and Energy Security

Rapportnr/Report no	FOI-R--3824--SE
Månad/Month	Februari/February
Utgivningsår/Year	2014
Antal sidor/Pages	52 p
ISSN	1650-1942
Projektnr/Project no	I149601
Godkänd av/Approved by	Maria Lignell Jakobsson
Ansvarig avdelning	Försvarsanalys

Detta verk är skyddat enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. All form av kopiering, översättning eller bearbetning utan medgivande är förbjuden

This work is protected under the Act on Copyright in Literary and Artistic Works (SFS 1960:729). Any form of reproduction, translation or modification without permission is prohibited.

Sammanfattning

Att tala om energipolitik är ingen helt enkel uppgift. Beroende på vilka dimensioner av energifrågan som sätts i fokus kan diskussionerna handla om såväl tillväxtpolitik, miljömål, tekniska innovationer – och säkerhet. För att närma sig begreppet energisäkerhet krävs en förståelse av å ena sidan energisystemet, vad det är som ska säkras, och å andra sidan säkerhetspolitik, vilka strategier som fungerar bäst.

Själva energisystemet präglas av en konstant förändring, bland annat genom 1970-talets oljekriser, ökad energikonsumtion bland industrialiserade länder, introducerandet av kärnkraft, politisk instabilitet i energiproducerande länder samt de senaste decenniernas klimatdrivna energiomställning.

Inom säkerhetspolitiken har teorier om internationella relationer bidragit med en viktig bas för att visa på hur en framtid kan komma att präglas av exempelvis rivalitet och konflikt eller av samarbetsvilja och gemensamma ansträngningar för att upprätthålla ekonomisk stabilitet.

Genom sitt fokus på rivalitet och de fossila bränslenas oundvikliga knapphet har energisäkerhet länge kommit att förklaras utifrån en neorealistisk diskurs, som dessutom förstärkts ytterligare genom att vi under det senaste decenniet, till följd av en krisbenägen global ekonomi, närmat oss ett tillstånd av ”svag” globalisering där stater förvisso deltar i den internationella ekonomin men endast under förutsättning att det gynnar landets politiska, strategiska och ekonomiska intressen.

Å andra sidan menar företrädare för den neoliberala skolan att diskussionen tenderar att bli alltför deterministisk och konfliktinriktad genom att exempelvis tekniska innovationer nekas en roll i studier av energisystemet. Sådana innovationer kan på sikt skapa substitut eller minska knappheten för olika energislag (genom exempelvis alternativa energikällor eller effektiviseringar) vilket innebär att energisäkerhet enklast förklaras utifrån tillgången på energi och köparnas vilja att betala ett marknadspris på varan.

Definititonen av energisäkerhet, så som den har hanterats inom internationella relationer, har gått från att primärt handla om tillgången på en enskild energiresurs till att bli mer holistiskt och handla om energis*årbarheter*. Utifrån detta perspektiv handlar det inte bara om att en råvara ska finnas tillgänglig utan också att det finns en robust infrastruktur som möjliggör säker produktion, transport och distribution till användaren. Frågan blir dock hur en sådan vidgad syn kan struktureras för att inte området ska bli överväldigande och rentav tomt på innehåll.

I denna debatt har Köpenhamnsskolan kommit att spela en stor roll som medlare mellan ”traditionalister” och ”vidgare”. Detta har skett genom att å ena sidan skapa ett ramverk baserat på nivåer och sektorer och å andra sidan applicera idén om en subjektiv (aktörsberoende) säkerhetisering på teorier inom internationella relationer.

Energisäkerhet måste förstås utifrån flera aspekter vilka kan betonas olika hårt. Det leder till att olika aktörer inom det internationella systemet kommer att anta delvis skilda strategier för att nå antingen trygg tillförselsäkerhet om man är importör eller trygg avkastning på energin om man är exportör. Att skapa en tillit i detta system är avgörande för en långsiktig utveckling, men en klyfta uppstår lätt mellan dels de aktörer som jobbar mot en ökad integration och globala marknader och dels de som isolationistiskt fokuserar på självförsörjning och bilaterala avtal. Denna rapport erbjuder en fördjupning i ett antal av dessa olika synsätt för att på så sätt nyansera bilden av energisäkerhet och de strategier som kan finnas till hands för att nå dit.

Nyckelord: Energi, säkerhet, energisäkerhet, internationella relationer, neorealism, neoliberalism, Köpenhamnsskolan, säkerhetspolitik, geopolitik

Summary

The policy aspect of energy is multi-faceted. It relates not only to economic growth, research and development or the environment but also to political stability and, in the long run, to international security. When discussing the concept of energy security it is important to, on the one hand, look at the energy system, i.e. what is to be secured, and on the other hand the proper security policies.

Starting with the energy system, this is one which is characterised by constant development. The oil crises of the 1970's, increased energy consumption among industrialised countries, the introduction of nuclear power, political instability in energy-producing countries and the discussions on climate change are but a few examples of the dynamics of the energy system.

Theories of international relations have, on the other hand, provided us with an understanding of how the security can be characterised in the future. Energy security has historically being discussed in terms of rivalry and conflict. The inevitable scarcity of non-renewable fossil fuels, such as oil and gas, together with a weakened global economy fit well in to the discourse of neo-realism and their criticism of a globalisation of thoughts and interests.

Representatives of the neo-liberal school mean however that the view of a constant fighting over resources and territory is too deterministic and neglects the role of e.g. technical innovations and shared values. These aspects could provide a way out of conflict by creating substitutes for the diminishing resources as well as establishing institutions and platforms for cooperation. Energy security, in their view, is therefore best understood through economic terms such as the willingness of buyers to pay the market price of a commodity.

The definition of energy security, as it has been discussed within the realm of international relations, has gone from a focus on the availability of a specific energy resource (mainly oil) to a more holistic approach in terms of energy-*vulnerabilities*. From this point of view, the availability of an energy source is only one aspect. Robust infrastructure to secure production, transportation and

distribution to clients is of equal importance and must be taken care of in order to reach true energy security. The question, then, is how to avoid that a widened definition of energy security, as the concept of energy-vulnerabilities implies, leads to a definition of security without any actual meaning – a security from everything and everywhere with no real guidance to which strategies to choose.

One way out of this dilemma has been presented by the Copenhagen School who played a major role as a mediator between traditionalists and wideners in the academic field of security. The school's most acknowledged contribution has been the framework based on levels and sectors on the one hand and the concept of an actor-dependent securitisation on the other hand.

Energy security has been, and will continue to be, understood differently depending on which aspects of this multi-faceted concept that lies in focus. This also implies that the strategies to reach security will differ among actors in the international system, not least between the exporter and importer but also between large and small costumers. The debate whether a system should be built on increased integration and global markets or on isolationism and bilateral contracts prevails and has become an obstacle in a more prosperous and long-term development of energy security. This report offers a more thorough analysis on the historical roots as well as future relevance of some major developments within the academic field of international relations.

Keywords: Energy, security, international relations, neo-realism, neo-liberalism, Copenhagen school, security policy, geo politics

Förord

Energisäkerhet är ett dynamiskt och mångfacetterat begrepp som har kommit att få en mycket varierande innebörd givet såväl den tekniska utvecklingen som omvärldsutvecklingen i stort. Som ett komplement till de många uppdrag som görs inom energiområdet har FOI, genom internfinansiering, möjliggjort en fördjupning och en utveckling av den kompetens som finns inom organisationen. Denna rapport utgör, tillsammans med huvudrapporten *Energi, säkerhet och konflikt i ett framtidsperspektiv* (FOI-R--3813--SE), resultatet av detta initiativ.

Författaren vill särskilt tacka kollegorna Bengt Johansson, Daniel Jonsson, Tomas Malmlöf, Eva Mittermaier, André Månsson och Niklas Rossbach för idéer och synpunkter på rapportutkast.

Delar av rapporten baseras på tidigare utförda uppdrag och pågående forskning åt Försvarsmakten, vars långsiktiga stöd och finansiering av detta forskningsområde tacksamt framhålls.

Hannes Sonnsjö

Innehållsförteckning

1 Inledning 9

1.1 Syfte och sammanhang 11

1.2 Struktur och läsanvisningar 11

2 Två dominerande synsätt inom internationella relationer 13

2.1 Det historiska arvet 13

2.2 Strukturell neorealism och den oundvikliga konflikten 16

2.3 Institutionell neoliberalism och den eviga freden 19

2.4 Energimarknadernas framtid bland geopolitik och konkurrens 22

2.5 Energivapnet som politiskt påtryckningsmedel 24

3 Socialkonstruktivismen och det vidgade säkerhetsbegreppet 27

3.1 Engelska skolan och den normativa makten 28

3.2 Köpenhamnskolan och den subjektiva säkerheten 31

3.3 Säkerhetisering av energifrågan och regionala säkerhetskomplex 39

4 Avslutande diskussion 43

Referenser 47

1 Inledning

Energisäkerhet är ett mångfacetterat begrepp som inte med självklarhet låter sig definieras. Anledningarna till detta är flera. Först och främst råder en konstant förändring inom själva energisystemet där historien bland annat har präglats av ett ökat beroende av olja och 1970-talets oljekriser, ökad energikonsumtion bland industrialiserade länder, introducerandet av kärnkraft, politisk instabilitet i energiproducerande länder, förändrade roller för kol och naturgas genom en teknisk utveckling samt de senaste decenniernas klimatdrivna energiomställning. På samma sätt som begreppet ’globalisering’ fick representera en närmast orimlig mängd skeenden under 1990-talet har även ’energisäkerhet’ kommit att fyllas till bredden med innebörd. En av de viktigaste förändringarna som har skett under 2000-talet handlar om vad som ryms inom begreppet energi – vad är det egentligen som ska säkras?

En övervägande del av litteraturen inom energisäkerhet fokuserar på tillgången av två primära energikällor, nämligen olja och gas. Idag är det emellertid så att elektricitet kommer på andra plats i termer av slutlig energianvändning och i takt med att beroenden mellan exempelvis oljeproduktion och el ökar blir det problematiskt att fokusera på en energikälla i taget om man vill analysera energisäkerhet. Begreppet har därför gått från att primärt handla om tillgången på en enskild energiresurs till att bli mer holistiskt och handla om energi*sårbarheter* (supply-chain vulnerabilities).[1] Utifrån ett sådant perspektiv handlar det inte bara om att en råvara ska finnas tillgänglig utan man betonar även vikten av exempelvis robust infrastruktur som möjliggör säker produktion, transport och distribution till användaren.

Vidare kan begreppet vara problematiskt ur ett policy-perspektiv eftersom energi går in i flera politikområden samtidigt såsom närings- och tillväxtfrågor, miljöfrågor och, som denna rapport gör gällande, även säkerhetsfrågor. Hur säkerhet kan förstås är emellertid inte helt självklart och svaren på frågan om energisäkerhetens framtid ser mycket olika ut beroende på vilken teoretisk ansats som används.

Några av de mest fundamentala meningsskiljaktigheterna i synen på vad som ingår i begreppet energisäkerhet kretsar just kring frågor om en snäv eller vidgad syn. Dessa tydliggörs i tabell 1 nedan, vilken också tjänar som introduktion till många av de diskussioner som kommer att föras i senare kapitel om exempelvis konflikt eller samarbete som ett normaltillstånd i det internationella systemet, eller om marknadens roll för att hantera ett minskat utbud av fossila bränslen.

[1] Se Yergin (2005); Christie (2009)

Fokus	Perspektiv	Argument
Energi	Olja och gas	Energisäkerhet genom pålitlig tillförsel av olja och gas
	Energisektorn	Energisäkerhet omfattar även kärnkraft och förnybart samt berör hela sektorn; utvinning, distribution, infrastruktur, konsumtion
Energitillgång	Knapphet	Olja och gas tar slut, och utbudet i nyupptäckta källor möter inte efterfrågan
	Tillräcklig	Teknologiska innovationer kommer att optimera utvinning av befintliga källor samt skapa möjligheter för alternativa råvaror
Strategi	Geopolitik	Energi är fundamentalt för staters överlevnad och kan användas för att skapa påtryckningar eller skada andra stater
	Ekonomi och marknad	Politiseringen av energifrågan skadar marknaden vilket leder till ineffektiva lösningar och ökad råvarubrist
Ekonomins logik	Resursnationalism	Råvarubrist skapar ökad nationalism och protektionism
	Marknadslösningar	Fungerande marknader hämmar brister och sårbarheter
Utfall	Konflikt	Knappa resurser skapar konflikter över energiråvaror och Infrastruktur
	Samarbete	Energifrågan kräver samarbetsvilja och gemensamma investeringar i ny teknik och nya källor

Tabell 1. Skillnader i perspektiv avseende energisäkerhet utifrån olika aktörers fokus och utgångspunkter.[2]

[2] Hämtat ur Ciuta (2010). Rubrikerna i original är: *Node – Key debate – Story*

1.1 Syfte och sammanhang

Anledningen till att energi i form av exempelvis olja, gas, kol eller kärnkraft anses vara en sådan kritisk resurs är kopplingen mellan ekonomisk tillväxt och energikonsumtion.[3] Att förstå energisäkerhet utifrån en policykontext kräver dock att begreppet nyanseras och görs användbart eftersom risken med ett holistiskt energi-sårbarhetsperspektiv annars blir att en sammantagen policy handlar om att *säkra allting* (resurser, produktion, infrastruktur, konsumtionsmönster), *överallt* (oljefälten, pipelines, kraftverken, våra hem) och *mot allting* (resursuttömning, global uppvärmning, terrorism). Risken blir alltså att begreppet vidgas så till den grad att det blir betydelselöst.[4]

Kommande kapitel uppehåller sig kring just denna fråga – hur kan vi, på ett konstruktivt sätt, förstå den säkerhetspolitiska relevansen av energi och vilken betydelse har olika teoretiska utgångspunkter för att forma en energi-policy?

Ett övergripande syfte med rapporten är därför att visa på olika sätt att se på säkerhet, utifrån teorier om internationella relationer. Genom att först beakta grundläggande element i mer traditionella perspektiv kopplas sedan energifrågan till ett mer vidgat synsätt, presenterat av Köpenhamnskolan, där aktörers olika utgångspunkter och förutsättningar är centralt för en förståelse av varför energisäkerhet inte är något på förhand givet utan ett fenomen som ständigt ändrar form beroende på frågeställning och kontext.

Denna rapport tjänar som underlag för en mer omfattande antologi på temat framtidens energisäkerhet (se FOI-R-3813-SE), där ett grundläggande argument är att ett tydligt tidsperspektiv är av yttersta vikt för att skapa nyanser i den komplexitet som präglar energisäkerhet. En policy kan komma att se mycket olika ut ifall syftet är att förebygga kortsiktiga avbrott i energitillförseln vid exempelvis oväder, olyckor och terrorattacker - vilket främst handlar om robusthet och resiliens i systemet - eller om det handlar om långsiktiga strategier för att minska risken för flaskhalsar i infrastruktur eller möjligheten för en exportör att använda energin som påtryckningsmedel vid en diplomatisk kris.

1.2 Struktur och läsanvisningar

I **kapitel 2** presenteras två dominerande perspektiv inom internationella relationer – neorealismen och neoliberalismen – utifrån en diskussion om hur begreppet säkerhet i det internationella systemet kan förstås och lämpliga strategier för att nå dit.

[3] Se Stern (2004)
[4] Ciuta (2010)

Kapitlet börjar med en historisk exposé över viktiga föregångare till respektive ansats (2.1), följt av en utförligare redogörelse för neorealismen (2.2) respektive neoliberalismen (2.3). Därefter appliceras de olika ansatserna på rapportens tema, nämligen hur energisäkerhet kan förstås utifrån resursnationalism respektive marknadslösningar (2.4). En viktig aspekt i detta avseende handlar om användandet av energi som politiskt påtryckningsmedel, ofta refererat till som energivapnet, vilket ges visst utrymme i kapitlets sista avsnitt (2.5).

I **kapitel 3** presenteras två alternativ till de två tidigare ansatserna, vilket hämtar sin inspiration från socialkonstruktivismen. Kapitlet inleds med en kortare beskrivning av aspekterna kring den normativa makten vilket är en central del i den så kallade engelska skolan (3.1). Huvuddelen av kapitlet tillägnas dock Köpenhamnskolan (3.2) och teorins grundläggande element såsom sektorer och nivåer (3.2.1) samt säkerhetisering (3.2.2). Kapitlet avslutas med en diskussion om socialkonstruktivismens betydelse för förståelsen av energisäkerhet (3.3).

Kapitel 4 tjänar som avslutning för rapporten inom vilken de viktigaste delarna summeras och de olika perspektiven jämförs och lägger grunderna för ett analytiskt ramverk vid framtida analyser av energisäkerhet.

2 Två dominerande synsätt inom internationella relationer

Den första tanken som dyker upp vid diskussioner om internationella relationer är inte sällan rädslan för ett storskaligt kärnvapenkrig mellan två stormakter under kalla krigets mest intensiva period under 1900-talets senare hälft. Det är också under denna period som realismen – den teoretiska ansats som länge hade dominerat diskussionerna inom internationella relationer – växte sig stark som en akademisk ansats. I och med Berlinmurens fall och Sovjetunionens upplösning växte dock andra, mer hoppfulla, idéer fram som betonade samarbetsvilja och framtidstro mellan de många olika aktörer som rymdes på den internationella arenan.

Diskussioner om internationella relationer har emellertid en betydligt längre historia än så, även om de ursprungliga tankarna ofta formulerades utifrån frågan om människan av sin natur är ond eller god – och i förlängningen hur interaktionen mellan olika människor kommer att yttra sig.

Genom en kort historisk tillbakablick kan man skönja tre, om än grovt förenklade, traditioner vilka ibland definieras som realism, rationalism och idealism.[5] Innan vi går in på de mer utvecklade och formulerade teorierna inom internationella relationer kan det vara av värde att ha en viss insikt i den kontext som har präglat dess föregångare.

2.1 Det historiska arvet

2.1.1 Hobbes och en politisk realism

Under 1600-talet rådde det ett blodigt inbördeskrig i England. På ena sidan stod den regerande kungen Karl I, vars position utmanades av parlamentarikerna och dess ledare Oliver Cromwell. Starkt präglad av sin tids konfliktfyllda tillvaro försökte filosofen *Thomas Hobbes* (1588-1679) förstå den grymhet han såg och utvecklade ett flertal teorier kring makt, våld och människans natur. Likt de idéer som fördes fram av italienaren Machiavelli ungefär 200 år tidigare kretsade Hobbes tankar kring det vi idag benämner som en politisk realism - *realpolitik* - och som betonar vikten av makt och egenintresse.

Den värld som Hobbes beskriver i sitt numera klassiska verk, *Leviathan* (1651)[6], kännetecknas i korthet av följande karaktärsdrag:

[5] Wight (1991); Buzan (2004)
[6] Hobbes (1651)

Människor är jämlika. I detta sammanhang handlar det dock inte om upplysningsidealets syn på jämlikhet, utan det handlar om att även den svagaste har möjlighet att döda den starkaste, antingen med hjälp av maskinella hjälpmedel (’machination’) eller genom hjälp av andra.

Människan drivs av maktkamp misstro, och stolthet. Först och främst slåss människor för en vinning (’gain)’, i andra hand för trygghet (’safety’) och i tredje hand för ett rykte (’reputation’).

Människor interagerar i ett tillstånd av anarki. Även om enstaka människor inte drivs av egenintresse lever de i ett samhälle präglat av rädsla och utan en samlad makt som kan upprätthålla ordning, vilket leder till defensiva konflikter enligt regeln att det inte finns några bättre sätt för en man att säkra sig själv än genom föregripande (’anticipation’).

Sammantaget innebär detta att alla människor har en förmåga att döda andra, det ligger i hennes natur att göra det för egen vinning och det finns inget i ett anarkiskt system som ger påföljder av ett sådant agerande. Sammantaget, menar Hobbes, innebär detta att samhället, om inga åtgärder vidtas, kommer att leva i ett ständigt ”bellum omnium contra omnes” – ett allas krig mot alla – där livet för människan är dömt att bli ”*solitary, poor, nasty, brutish and short*”.[7]

Därmed inte sagt att detta var det samhälle Hobbes önskade, eller strävade mot, men likt den politiska skolan antyder - realism - var detta den världsbild som man rent objektivt ansåg vara gällande. Hur kan vi lösa detta problem som präglat samhällen i alla tider? Med sin mycket pessimistiska människosyn som utgångspunkt ansåg Hobbes att de två första karaktärsdragen var av naturen givna och att människan drivs av få saker utöver en strävan efter makt för att öka sina chanser i en värld fylld av misstro.

Det som emellertid skiljde oss från andra varelser var att vi också hade givits ett förnuft och en insikt om att naturtillståndet kan undvikas genom ett socialt kontrakt inom vilket varje enskild medborgare ger upp delar av sin suveränitet och ger viss makt åt ett statsöverhuvud, som förvaltar ett våldsmonopol i utbyte mot trygghet. Genom att undvika ett tillstånd av anarki inom staten, och samtidigt göra våld legitimt endast då det utövades av staten, kunde rädslan och misstron bland medborgarna minska vilket på sikt även skulle minimera risken för dödligt våld. En förutsättning för detta system var emellertid ett fortsatt stöd från folket för den suveräna staten, vilket Hobbes menar lättast uppnås genom en etablerad känsla av ett yttre hot – en fiende – mot vilken medborgarna kan förenas och på så sätt erkänna staten som en garant för säkerhet, såväl innanför statens gränser som utanför.

[7] Hobbes i Donnelly (2005:33)

2.1.2 Grotius och internationella samhällen

På andra sidan engelska kanalen befann sig vid samma tid juristen *Hugo Grotius* (1583-1645), där han i efterdyningarna av det våldsamma 30-åriga kriget bevittnade framväxten av den starka nationalstaten. Om Hobbes framförallt hade fokuserat på den politik som kunde, och borde, föras *inom* staten var Grotius fokus i betydligt högre grad på de relationer som uppstod *mellan* dem. Likt Hobbes naturtillstånd menade Grotius att stater existerade i en anarkisk värld, till stor del präglad av kaos, men att rädslan för okontrollerat våld skapade gemensamma ideal och värderingar vilket skapade grunder för fred och ett ansvar gentemot varandra att försöka kompromissa.

Med en bakgrund inom juridik intresserade sig Grotius för de gemensamma regler och institutioner som kunde etableras för att undvika kriget och menade att stater förvisso hade rätt att kriga (jus ad bellum) men att det fanns principer av proportioner och acceptabla nivåer av våld vid krig (jus in bello).[8] Ett grundläggande tema hos Grotius handlar om så kallade internationella samhällen, snarare än suveräna stater, vilket har kommit att få stor betydelse för framväxten av den folkrätt som idag präglar många staters syn på det rättfärdiga kriget. Även idéen om universella mänskliga rättigheter, vilka till viss del ligger utanför statens suveräna territorium, kan skönjas i Grotius tankar, vilka sedan utvecklades av såväl Rosseau i dennes tankar om det sociala kontraktet som av Locke och hans argument för den begränsade staten.

2.1.3 Kant och den kosmopolitiske världsmedborgaren

En tredje gestalt som följer traditionen om internationella relationer, via Hobbes och Grotius, är *Immanuel Kant* (1724-1804). Likt sina föregångare handlar Kants metod om att extrapolera människans inre natur för att förstå relationerna mellan stater och återigen är det i det internationella systemets anarkiska struktur som mycket av utmaningen ligger. Skillnaden, och den är fundamental, handlar emellertid om att där Hobbes ser egoism och maktbegär ser teologen Kant en godhet och samarbetsvilja som följd av den franska revolutionen och den tidens framtidstro på den fria människans potential. Resultatet av ett sådant resonemang blir att medborgarna, det stora flertalet snarare än en maktlysten minoritet, måste få avgöra huruvida staten bör gå i krig eller ej. Om de som bär de faktiska kostnaderna för krig, i form av lidande och ökat skattetryck, också är de som beslutar kommer antalet krig att minska radikalt, något som lade grunderna till den teori som idag går under namnet den demokratiska freden (democratic peace theory)[9], men som i Kants termer benämndes den eviga freden (Perpetual peace, 1794).

[8] Brauch (2005)
[9] Burchill (2005)

Som en vidareutveckling av Grotius internationella samhällen intresserar sig Kant för människan som världsmedborgare, kosmopolit, där universella regler, etik och moral grundade i hennes natur skapar förutsättningar för samarbeten långt utanför statens gränser. Detta innebär dock inte att vare sig den suveräna staten eller väpnad konflikt har spelat ut sin roll. Fred kan komma att behöva skapas, med olika medel, men detta regleras i internationell rätt vilken upprätthålls av en federation av stater, inte olikt det system som byggdes upp efter första världskriget i och med Nationernas förbund. Det stora hotet, menar Kant, ligger emellertid i de stående arméerna vilka gradvis måste avvecklas, ”*Stehende Heere (miles pepetuus) sollen mit der Zeit ganz aufhören*”.[10]

Resonemanget, vilket har stora likheter med det vi idag betecknar som säkerhetsdilemmat, handlar om intentioner och kostnader. Eftersom kostnaden att upprätthålla sådana styrkor ökar med tiden kommer det till sist en brytpunkt där små, förebyggande och lågintensiva krig kan vara mindre kostsamma än en fortsatt uppbyggnad av försvaret.

Den korta exposén ovan visar på ett antal grundläggande skillnader i synsätt på vad som bör innefattas i säkerhetsbegreppet och vilka stratregier som är lämpligast för att nå stabilitet. Även idag handlar en stor diskussionen inom det akademiska fältet internationella relationer om just betydelsen av egenintresse, maktbalanser och samarbetsvilja bland olika aktörer. Den kanske största meningsskiljaktigheten ligger dock i huruvida den anarkiska strukturen av ett system fullt ut kommer att prägla aktörernas beteende eller om det också finns processer eller metoder som kan föda fram samarbete snarare än rivalitet. Här skiljer sig två av de, idag, dominerande teoribildningarna inom internationella relationer - neorealism och neoliberalism. Följande avsnitt kommer att ge en introduktion till just dessa två synsätten för att sedan diskutera vilken slutsats man landar i avseende energisäkerhet beroende på utgångspunkter.

2.2 Strukturell neorealism och den oundvikliga konflikten

Inom den klassiska politiska realismen har människans natur varit en central utgångspunkt för att förklara vilken politik som kan, och bör, föras. Maktbegär och egoism är två betydande delar i människans drivkrafter vilka måste hanteras och regleras genom hot om sanktioner och andra straff. Den politik som förs inom stater skiljer sig emellertid på ett antal områden mot den som förs mellan stater vilket inte fullt ut kan förstås utifrån människans natur. Inom internationella relationer har därför den klassiska realismen kommit att utvecklas

[10] Kant (1795), Zum ewigen Frieden §3

och nyanseras sedan åtminstone 1950-talet genom ett ökat intresse för det internationella systemets *struktur*.

Denna struktur präglas av ett anarkiskt internationellt system bestående av självständiga och suveräna stater vars primära mål handlar om överlevnad genom självhjälp och relativ förmåga. I avsaknad av en överordnad världsregering med möjlighet att genomföra sanktioner och bestraffning hamnar stater i just det tillstånd av ”allas krig mot alla” som Hobbes försöker undvika genom sin idé om en centraliserad makt, vilket också konstateras i Kenneth Waltz krassa och Rousseau-inspirerade konklusion om att ”*wars occur because there is nothing to prevent them*”.[11]

Enligt Waltz, som kan anses vara en frontfigur för det som idag kallas strukturell realism, är aktörers handlingsutrymme kraftigt begränsat genom det internationella systemets anarkiska struktur.[12] I en sådan värld, driven av konkurrens och nollsummespel, finns väldigt lite utrymme för politik driven av moraliska eller ideologiska övertygelser, utan man ser till vad som faktiskt kan genomföras – en *realpolitik.*[13] Inga institutioner, lagar eller normer kan mildra det faktum att staters suveränitet i grunden bygger på självhjälp och egenintresse vilket gör det svårt, om inte omöjligt, att genomföra vissa handlingar, medan andra åtaganden blir helt oundvikliga. Anarki bör därför ses som en förklarande, snarare än en beskrivande, term där det internationella systemets struktur är en exogen faktor som till stor del styr utfallet, oberoende av hur aktörerna beskriver det.[14]

Hur uppnås då internationell säkerhet i ett sådant system? Utifrån den klassiska realismens idéer om människans natur måste aktörernas maktbegär och egoism begränsas på något sätt. Det mest klassiska svaret på säkerhetsfrågan har därför historiskt handlat om att etablera en *maktbalans* i systemet för att på så sätt minimera möjligheten för en aktör att anfalla en annan. Genom allianser bland mindre länder kan olika block bildas vilkas förmåga i viss mån kan mäta sig med den hos de större aktörerna, en strategi som var tydlig under exempelvis första världskriget. Ett alternativ till maktbalans kan inom den klassiska realismen ses i tankarna kring *hierarkier* och aktörers relativa förmåga att agera gentemot andra aktörer. Precis som man inom staten centraliserar större delen av all makt hos ett fåtal aktörer kan man inom det internationella systemet se framväxten av en supermakt, en hegemon, gentemot vilken andra aktörer är underordnad. Detta

[11] Waltz (1959:188)
[12] Se t.ex. Waltz (1959; 1979)
[13] Uttrycket används inte sällan som synonym till begreppet *power politics* inom exempelvis amerikansk utrikespolitik, vilken grundar sig i faktiska förmågor snarare än idéer men där även suveränitetsprincipen och främjandet av icke-inblandning är centrala delar. Se t.ex. New Statesman (2009)
[14] Dunne (1995)

anses då kunna leda till, om inte en sann säkerhet så i alla fall en minskad öppen konflikt inom det internationella systemet.[15]

Inom den strukturella realismen är det inte hierarki som ligger i fokus, utan anarki och en värld utan tydliga relationer av överordnad och underordnad. Det primära målet för en stat i ett sådant system blir att överleva genom självhjälp och ett medel för detta är att bygga upp och ackumulera makt genom resurser och *relativa* vinster.

> *States seek to survive under anarchy by maximizing their power relative to other states, in order to maintain the means for self-defense.*[16]

Som 1970-talets oljekriser visade gäller dock sådan makt inte bara militär kapacitet utan innefattar alla tänkbara medel för att bibehålla eller stärka sin position gentemot andra stater. Ett begrepp som är starkt kopplat till detta, och som blivit alltmer centralt inom neo-realismen, är *geopolitik*, vilket berör sambandet mellan statsmakter, resurser och geografi. Begreppet blev populärt redan under 1800-talets imperialism och bygger i grunden på idén om ett nollsummespel där influens och kontroll över viktiga territorier och strategiska resurser genererar relativa fördelar i systemet och blir därmed ett viktigt steg mot överlevnad:

> *The best solution to the perennial problem of uncertainty of international life is for a state to increase its control over that environment through the persistent expansion of its political interests abroad.*[17]

Det kan i sammanhanget vara värt att kort poängtera en viktig diskussion inom neo-realismen vilken kretsar kring så kallad offensiv eller defensiv förmåga. Precis som Immanuel Kant varnade för redan på 1700-talet uppstår det snabbt ett säkerhetsdilemma för en stat som vill skapa en känsla av säkerhet gentemot andra internationella aktörer. I korthet uppstår dilemmat på grund av en misstro eller en osäkerhet avseende andra aktörers intentioner i kombination med ett fokus på relativ förmåga – jag vill alltid veta att jag har en större armé än min fiende, men så tänker också motståndaren som därför rustar i kapp för att ha åtminstone likvärdig förmåga vilket minimerar mitt relativa övertag och nu har den negativa spiralen av kapprustning satt igång. Huruvida någon av aktörerna från början har tänkt använda sig av sin kapacitet i offensiva syften är mycket oklart men när väl armén har byggts upp är kostnaden för att använda den så liten i förhållande till eventuella relativa vinster vilket leder till att krig i ett självhjälp-system i det närmaste blir oundvikligt.

I ett bipolärt blocksystem kan detta dilemma till viss del undvikas genom att förespråka ett tillstånd av *status quo* och eftersträva isolationism mellan

[15] Donnelly (2005)
[16] Mearsheimer (1990:12)
[17] Zakaria (1998:20)

aktörerna, men i en allt mer multipolär värld som inom många andra områden kräver interaktion kan ett sådant system av maktbalans vara svåruppnått.

Ett sätt att komma runt detta säkerhetsdilemma vore därför att få aktörer att inse möjligheterna med absoluta, inte relativa, vinster där öppenhet och ömsesidiga beroenden – interdependens – kan motverka den förtroendebrist och den konfliktbenägenhet som präglar det internationella systemet. Just dessa idéer med en grund i begrepp såsom *mänskliga rättigheter* och *den demokratiska freden*, landade i vad som nu generellt kallas liberal institutionalism och som beskrivs i nästa avsnitt.

2.3 Institutionell neoliberalism och den eviga freden

Sovjetunionens kollaps i början på 1990-talet ledde till att statsvetaren och ekonomen Francis Fukuyama drog den entusiastiska slutsatsen av vi har nu nått historiens slut – the end of history.[18] Vi hade nått det slutliga stadiet av mänskligheten ideologiska evolution och den liberala kapitalismen kunde triumfera som den ideala formen av världsordning.

Den bipolära maktstrukturen som hade präglat det internationella systemet under årtionden upphörde i och med Sovjetunionens upplösning, och USA stod ensam kvar som världens enda supermakt. Denna händelseutveckling kunde inte fullt ut förklaras med rådande teoribildning kring maktbalans och 'allas krig mot alla', vilket realismen till stor del byggde på. Även inom neo-liberalismen spelar den anarkiska strukturen en avgörande roll för hur aktörer inom det internationella systemet förhåller sig till varandra, men den stora skillnaden handlar om vilka slutsatser som dras utifrån detta faktum. Ett grundläggande komplement till neorealismens struktur är därför att även prata om *process*, det vill säga aktörernas beteenden.[19] Det må vara så att det internationella systemet är anarkiskt i den bemärkelsen att det inte finns någon central makt eller världsregering, men genom skapandet av institutioner och en etablering av regler och normer slog man hål på en av realismens grundläggande principer – att logiken mellan inomstatlig och mellanstatlig interaktion skiljer sig väsentligt.[20]

Bland annat lyfts 1990-talets nedrustning upp som ett bevis på att en inomstatlig utveckling kunde vara minst lika viktig som strukturen på det internationella systemet och att demokratiska länder mer sällan hamnade i den "oundvikliga" konflikten sinsemellan.[21] På samma sätt som man undviker att ha ihjäl en

[18] Fukuyama (1992:1)
[19] Wendt (1992)
[20] Burchill (2005)
[21] Doyle (1995); Russet (1995)

medborgare på hemmaplan, på grund av efterföljande repressalier eller av andra anledningar, menar man inom liberal institutionalism att samarbete, etablerade regelverk och ett fokus på *absoluta* vinster har lett till den stadigt nedåtgående trenden i mellanstatliga konflikter som skett de senaste decennierna. På sikt, menade föregångarna Robert Keohane och Joseph Nye, skulle detta leda till att det internationella systemet byggdes upp kring konfliktförebyggande institutioner präglade av delade värdegrunder såsom alla människors lika värde och marknadens centrala roll för att skapa globalt välstånd.[22]

En grundbult i den institutionella liberalismen är den så kallade *komplexa interdependensen*, en idé som växte fram under 1970-talet då Keohane och Nye försökte förstå sin omvärld genom de då gängse teorierna om maktpolitik och konfliktbenägenhet.[23] Om det faktiskt var så att det internationella systemet enligt realismen borde skapa misstro och osäkerhet, varför fanns det då så många, och ökande antal, exempel på globala samarbeten? Om militära frågor alltid bör ha högst prioritet hur kommer det sig då att Henry Kissinger år 1975 konstaterar att flera andra frågor fått ökad betydelse?

> *The problems of energy, resources, environment, population, the uses of space and the seas now rank with questions of military security, ideology and territorial rivalry which have traditionally made up the diplomatic agenda.*[24]

Svaret de presenterade kom att utmana tre av de grundläggande antaganden inom den neorealistiska skolan, nämligen att *i)* stater agerar som självständiga entiteter och är de dominerande aktörerna inom det internationella systemet, *ii)* våldsanvändning är befogat och det mest effektiva påtryckningsmedlet samt att *iii)* internationell politik kan rangordnas hierarkiskt utifrån högt (militära frågor) till lågt (ekonomi och samhällsfrågor). Mot bakgrund av denna världsbild ville författarparet presentera ett alternativt ”idealtillstånd” eller en kontrasterande ytterlighet där andra aktörer än stater är involverade i internationell politik, där våldsanvändning inte alltid leder till målet och där militära frågor inte med självklarhet kommer högst på dagordningen.[25] Detta pekade på att världen i allt högre grad präglades av en komplex interdependens, karaktäriserad av:

Multipla kanaler för att sammankoppla samhällen. Genom ny informationsteknologi finns idag möjligheten till omedelbar kommunikation och informationsutbyte vilket skapar såväl formella som informella band mellan olika internationella aktörer – inte bara stater utan mellan nationer, organisationer och enskilda individer. Genom ett ökat inflytande och utbyte av

[22] Keohane & Martin (1995)
[23] Keohane och Nye (1977)
[24] Kissinger i Keohane & Nye (2001:23)
[25] Keohane & Nye (2001)

varandra har det skapats komplexa strukturer där välståndet för aktör A till stor del är beroende av välståndet hos aktör B och vice versa.

Militärt våld undviks på grund av dess ineffektivitet. I de regioner där interdependens råder nyttjas inte militära maktmedel eftersom effekten är minimal för att lösa t.ex. en dispyt kring frihandelsavtal och andra ekonomiska frågor. För relationen mellan länderna utanför regionen kan militära medel fortfarande vara aktuella emellertid.

Ingen hierarkisk struktur avseende politiska frågor. Gränsen mellan utrikes- och inrikespolitik suddas ut i takt med att militära frågor minskar i betydelse. En stringent och koordinerad politik, inom samtliga sektorer, blir avgörande för att skapa trovärdighet utåt och undvika målkonflikter inom den egna organisationen. Relationer med internationella handelspartners kan påverka välståndet för ett land till lika stor del som inhemsk produktion eller militär förmåga.

Teorin kring komplex interdependens har sedan dess tillkomst blivit ifrågasatt inte minst av traditionella realister som John Mearsheimer[26], men också från andra liberaler som menar att samarbete förvisso kan leda till minskad våldsanvändning men att nya problem föds i och med en övertro på absoluta vinster och andra aktörers goda vilja. Ett exempel på det kan vara så kallad free riding i olika internationella förhandlingar, inte minst kopplat till frågor om miljö och andra delade resurser där andra bär kostnaden för de fel jag begår.

Den tyngsta kritiken till teorin om interdependens kommer dock från Kenneth Waltz som svarade genom att introducera begreppet *asymmetrisk interdependens*.[27] I korthet innebär begreppet att kamp och konflikt på intet sätt försvinner ur det internationella systemet utan att maktmedlen snarare förändras och tar sig nya uttryck. Fortfarande, menar Waltz, är det staters relativa förmåga som upprätthåller ordningen i systemet, som får marknader att fungera och som uppmuntrar goda lösningar och bestraffar dåliga. På så sätt vidhålls den strukturella realismen som menar att den anarkiska strukturen tvingar fram ett beteende där aktörernas handlingsutrymme begränsas och att marknadskrafter inte bör betraktas som en naturlag utan som ett verktyg etablerat av ett fåtal som på så sätt kan tjäna mer på bekostnad av andra.

Idén om asymmetrisk interdependens har också fått utrymme i mer radikala teorier inom internationella relationer, såsom post-marxism och globala beroendeteorier mellan nord-syd där frågor om marknadskrafternas baksida är centrala utgångspunkter.[28] Inom exempelvis den post-koloniala skolan ses den liberala institutionalismen bara som en ny form av samma förtryck som västvärlden har utövat under flera hundra år i och med kolonialiseringen av

[26] Mearsheimer (1994)
[27] Waltz (2000)
[28] Dunnreuther (2010)

främst Afrika.[29] I förlängningen kan detta resonemang föras samman med tankarna kring en asymmetrisk interdependens, då man inom kritisk teori påvisar hur den frigörelseprocess som startade i Afrika och Mellanöstern snabbt undertrycktes genom introducerandet av neo-liberalismens marknadsiver på 1980-talet.[30] Det vill säga, en aktörs mål handlar fortfarande om egenintresse även om medlen kan byggas upp genom självhjälp eller samarbete.

Även om kritiska teorier inte behandlas explicit i detta avsnitt är de viktiga att bära med sig för att förstå delar av den kritik som har lyfts fram inom socialkonstruktivismen, ett perspektiv som har kommit att få ökad genomslagskraft de senaste årtiondena och som mer grundligt utmanar den världsbild som tidigare har dominerat inom internationella relationer.

2.4 Energimarknadernas framtid bland geopolitik och konkurrens

Att förstå hur energisäkerhet kan uppnås i framtiden handlar om att spänna upp utfallsrummet och inse att framtiden inte är på förhand given, utan något som formas efter våra handlingar. Hur diskussionerna kring säkerhet ser ut är en viktig komponent i detta eftersom det i grunden handlar om energifrågorna kommer att präglas av rivalitet och konflikt eller av samarbetsvilja och gemensamma ansträngningar för att upprätthålla ekonomisk stabilitet.

Idag diskuteras energisäkerhet oftast utifrån ett marknadsperspektiv. Under 1990-talet ökade tron på den globaliserade och fria marknaden och stora förändringar skedde i det internationella systemet i och med framväxten av ett antal starka institutioner, inte minst världshandelsorganisationen WTO och det nya EU. Med efterföljande, relativt sett, låga oljepriser och förhållandevis välfungerande oljemarknader kunde världsekonomin växa snabbt, inte minst tack vare utvecklingsländer i Sydostasien och Sydamerika. I viss mån har det även skett en förskjutning från ett fokus på security of supply – tillförselsäkerhet bland konsumenter – till att idag handla en hel del om security of demand – en trygg inkomst bland producentländerna.[31] Ett antal kopplingar mellan just den sistnämnda dimensionen hanteras mera utförligt i kapitel 5 i denna rapport.

Trots en ökad tilltro på marknaden har energi fortfarande stämpeln som en strategiskt viktig resurs där det sker en ständig balansgång mellan självförsörjning och kostnadseffektivitet.[32] Den optimism som rådde efter Sovjetunionens fall har också nyanserats något i takt med att den liberala och

[29] Se bl.a. Cox (1993)
[30] Dunnreuther (2010)
[31] Hoogeven & Perlot (2005)
[32] Detta kan härledas till åtminstone Churchills dagar då man gick över från att driva sin flotta med inhemskt kol till den mer effektiva, men importerade, oljan. Se Yergin (2006).

marknadsorienterade trenden kom av sig något. Det blev inte så att alla världens länder snabbt anammade demokratiska grundprinciper och marknadsanpassade ekonomierna. Snarare har de senaste decennierna pekat på en till viss del motsatt utveckling där ett antal autokratiska stater har växt fram internationellt vilka påverkar dynamiken även inom energisektorn (definierat i termer av olja och gas). Många länder har valt en strategi baserad på bilaterala avtal, statliga kontrollmekanismer och långsiktiga strategier där nationella intressen inte riskeras på en instabil och kortsiktig världsmarknad.[33] Istället talas det allt oftare om energisäkerhet i termer av *the new geopolitics of energy*[34], *the reintroduction of power politics into the energy agenda*[35] eller som *the new great game*[36] där Ryssland, Kina och väst möts i ett nollsummespel kring energiresurserna i Centralasien.

Genom sitt fokus på rivalitet och de fossila bränslenas oundvikliga knapphet har energisäkerhet länge kommit att förklaras utifrån en neorealistisk diskurs, som följer Kenneth Waltz argumentation om att säkerhet handlar om relativ förmåga – ”*the more powerful enjoy wider margins of safety in dealing with the less powerful and have more to say about which games will be played and how*.”[37] Denna retorik förstärks dessutom ytterligare av att vi under det senaste decenniet har närmat oss ett tillstånd av ”svag” globalisering där aktörer deltar i den internationella ekonomin men under förutsättning att det gynnar landets politiska, strategiska och ekonomiska intressen.[38] Att 90 % av dagens oljereserver (och 75 % av dagens oljeproduktion) nu kontrolleras av statliga oljeföretag jämfört med 10 % under 1970-talet tyder också på en kraftigt ökad grad av resursnationalism.[39]

Å andra sidan menar företrädare för den mer liberala skolan att diskussionen tenderar att bli alltför deterministisk och konfliktinriktad genom att exempelvis tekniska innovationer nekas en roll i energisystemet vilken på sikt kan skapa substitut eller minska knappheten inom olika energislag (genom exempelvis alternativa energikällor eller effektiviseringar).

I grunden handlar det snarare om att komplexiteten i de problem man anförtror marknaden att lösa har ökat avsevärt. I takt med att oron för peak oil[40] ökar, klimatförändringarnas effekter blir allt tydligare och diversiteten i energiproducenter minskar genom nationaliseringar ökar också kraven på

[33] Bland konsumentländerna exempelvis Kina och Indien. Bland producentländerna exempelvis Ryssland och Venezuela.
[34] Klare (2008)
[35] Hoogeven & Perlot (2005)
[36] Kleveman (2003)
[37] Waltz (1979:194)
[38] Se ex. Hoogeven & Perlot (2005); Diriöz (2012); van der Linde (2005)
[39] World Bank (2011); Leis et al. (2012)
[40] Peak oil – globalt oljeproduktionsmaximum

marknaderna. Nu handlar det inte längre enbart om att energimarknaderna ska säkerställa att utbudet möter efterfrågan och att priserna därmed landar på acceptabla nivåer utan även att priserna på fossila bränslen ska bli tillräckligt höga för att skapa incitament för utvecklingen av alternativa energikällor som kan ersätta oljan. Samtidigt måste detta ske tillräckligt långsamt för att en global ekonomisk tillväxt inte hämmas.[41]

I det neoliberala idealtillståndet kan energisäkerhet definieras utifrån en enkel ekvation baserad på tillgången på energi och köparnas vilja att betala ett marknadspris på varan. Energi-osäkerhet skulle då rent krass uppstå de gånger då marknaden inte fungerade ordentligt vilket skulle innebära att den energipolitik som förs bör fokusera på att upprätthålla marknaderna men i övrigt låta dessa vara: ”*energy security policies should be mostly aimed at making markets work and letting them work when they do*”.[42]

Givet energins strategiska betydelse för ett lands välfärd bör vi kanske snarare tala om ett tillstånd av ”militariserade marknader” där exempelvis marina stridskrafter används för att säkerställa att oljetankers kan färdas dit de ska (eller blockeras från att åka dit de inte ska).[43] Detta blir kanske som tydligast inom oljetransporten, vilken till stor del sker genom sjötrafik och som ofta passerar någon av de många flaskhalsar som finns längs med farlederna.[44] Här kan militära medel fortfarande ses som en resurs för att upprätthålla marknader i ett hårdnande klimat.

En militarisering av energifrågan kan emellertid innebära en betydligt större kontrast till marknadsanpassningen, såsom:

- användandet av militära medel för att ta kontroll av energitillgångar,
- förstörelse av energitillgångar för att missgynna motparten,
- militär konfrontation vid nya utvinningsplatser till sjöss där territoriella rättigheter är svåra att fastställa,
- indirekt kontroll av energitillgångar genom militära allianser.[45]

2.5 Energivapnet som politiskt påtryckningsmedel

Ytterligare en fråga som har kommit att diskuteras inom energisäkerhetsfältet handlar om möjligheten att använda hot om avbrott i energiflöden som ett politiskt påtryckningsmedel – ett så kallat *energivapen*. Begreppet kom att bli populärt i samband med 1970-talets oljekriser, men i dagens diskussioner är det

[41] Moran & Russell (2009)
[42] Noel, i Grant (2008:7)
[43] The Corner House (2012)
[44] EIA (2012)
[45] Se Moran & Russell (2009)

vare sig OPEC-länderna[46] eller olja som är i fokus, utan framför allt Ryssland och landets stora gastillgångar.[47] Att olja inte längre är aktuellt beror främst på att det är en energiråvara som numera säljs på en integrerad världsmarknad, av ett flertal producenter (även utanför OPEC) och att den till störst del distribueras via sjöfart snarare än pipelines, vilket ger större leveransflexibilitet.[48]

Teoretiskt sett kan energivapnet i en bredare definition ses som en statlig energileverantörs nyttjande av resurser som ett politiskt verktyg för att antingen straffa eller skapa påtryckningar på sina kunder.[49] En lyckad etablering av ett sådant påtryckningsmedel är då oftast uppbyggt av fyra centrala delar:

1. statlig kontroll över resurserna,
2. statlig kontroll över transporter och infrastruktur,
3. påtryckningar i form av hot, avbrott eller prishöjningar, samt att
4. motparten ger vika för dessa påtryckningar.

Av särskild, och ofta bortglömd, betydelse är den sista punkten där en aktör faktiskt också ändrar sin politiska linje som ett resultat av hot eller faktiska påtryckningar. Avsedd effekt i termer av ekonomiska eller politiska eftergifter krävs alltså om energivapnet ska anses som slagkraftigt. Mycket av den analys som görs kring energivapnet stannar emellertid vid det tredje steget, att en exportör ger uttryck för en rad hot i syfte att stärka sin position internationellt eller att få politisk genomslagskraft i olika förhandlingssituationer. En genomgång av Rysslands energistrategier ger vid handen att det sista steget – att nå läget då motparten ger vika – som borde vara det avsedda resultatet av processen, sällan uppnås.[50] För att göra en parallell med 1970-talets energikriser, som handlade om olja snarare än gas, blev det tydligt, i och med bildandet av IEA[51], energibesparingar och 90-dagars oljebuffertar, att konsumentländer kan skapa motåtgärder och därmed minska på energivapnets effektivitet.

För att återgå till gas, blir samma mönster tydligt även här. EU, som efter ett antal återkommande energikriser mellan exportlandet Ryssland å ena sidan och ett antal konsument- eller transitländer å andra sidan, betonar numera vikten av ”tidiga varningssignaler” och effektiv hantering av framtida energikriser, bland annat genom skapandet av en intern energimarknad.[52] Ett antal åtgärder för att minska sårbarheten vidtas också bland medlemsländerna, såsom eget ägande av

[46] OPEC – Organization of Petroleum Exporting Countries
[47] Blank (2009); Kupchinsky (2009)
[48] Goldthau (2008)
[49] Smith Stegen (2011)
[50] Smith Stegen (2011); Larsson (2008)
[51] IEA – International Energy Agency
[52] EC (2009)

infrastruktur, diversifiering av gasexportörer och transportvägar samt ökad andel förnybara och inhemska energikällor.

Ytterligare faktorer som kan göra energivapnet mindre effektivt, i synnerhet när det baseras på just gas, är det faktum att denna energiråvara ofta skapar ett ömsesidigt beroende och samarbete. Detta gäller framför allt när gasen distribueras via pipelines. Det finns flera anledningar till detta ömsesidiga beroende, men framför allt beror det på att gasutvinning är både kostnadsintensivt och tidskrävande vilket kan kräva långtidskontrakt på upp till 25 år. Detta innebär att både producent- och konsumentlandet får en långsiktig planeringstrygghet där säljaren tror sig veta att dess miljardinvesteringar inte är förgäves och där importörer minskar risken för leveransavbrott och prishöjningar och slipper därmed investera i kostsamma buffertar.[53]

Gas distribueras idag övervägande via pipelines vilket gör att en exportör inte självklart har en alternativ kundkrets till vilken man kan sälja, eftersom alternativ infrastruktur helt enkelt inte finns på plats och tar lång tid att bygga upp. Den andra sidan av detta beroende består emellertid i att konsumenten inte heller lättvindigt kan byta leverantör, vilket ytterligare förstärker samarbetsmöjligheterna. Man talar därför om positiva och negativa beroenden vilka har att göra med möjligheten att byta leverantör (och energislag) å ena sidan och den historiska traditionen av vänskap och fiendskap å andra sidan.[54] En stat med bilaterala avtal med en enskild leverantör behöver inte alls se på ett 30-procentigt importberoende från grannlandet som ett säkerhetshot, medan två stater med ett antagonistiskt förhållande gentemot varandra kan uppfatta även ett litet beroende om 10 procent som ett allvarligt hot mot nationell säkerhet.

Det som kan komma att utmana den rådande strukturen och tekniska inlåsningen i pipelines, vilket också gjort att tekniken ibland har presenterats som en möjlig ”game changer”[55], är produktionen av flytande naturgas (LNG). Detta skulle på ett fundamentalt sätt utmana de långsiktiga kontrakten genom att skapa en global marknad där gas, liksom dagens olja, transporteras sjövägen till ett flertal hamnar i exempelvis Europa. Detta skulle öppna upp för möjligheten att diversifiera såväl producenternas kundkrets, som konsumenternas leverantörer. Följden av sådana strategier skulle emellertid innebära att möjligheten för påtryckningar, såväl från konsumenterna som från producenterna, minskar i takt med att beroenden från enskilda aktörer sprids ut till en större massa.

[53] Goldthau (2008)
[54] Palonkorpi (2007)
[55] Se bl.a. Ollila (2011)

3 Socialkonstruktivismen och det vidgade säkerhetsbegreppet

Socialkonstruktivismen har som samhällsvetenskapligt perspektiv fått stor genomslagskraft inom en rad områden, inte minst inom genusforskning och etnologi, och utgår från idén om att det varken finns ”universella” värden eller ”objektiva” synsätt på hur världen är uppbyggd. Även inom internationella relationer har teorin blivit betydelsefull, i och med ett fokus på de processer vilka skapar identitet och normer samt hur detta påverkar en aktörs makt och möjlighet till inflytande.[56]

Att det internationella systemet är anarkiskt är det få som säger emot och internationella institutioner såsom FN eller Nato varken kan eller har ambitionen att agera världsregering. Polemiken mellan den socialkonstruktivistiska grenen inom internationella relationer och de mer traditionella teorierna beskrivna i tidigare kapitel handlar därför inte så mycket om systemets struktur, utan om de slutsatser som bör dras utifrån detta faktum. I en artikel av Alexander Wendt med den slående titeln ”Anarchy is what states make of it”[57], presenteras problemet som att såväl neorealismen som neoliberalismen utgår från en rationell syn på egenintresse, vare sig det är staters förmåga till självhjälp eller institutioner och företag i det internationella systemet. Detta fokus på självhjälp är emellertid inte ett resultat av struktur utan grundar sig på mänskliga interaktioner och processer:

> *Self-help and power politics do not follow either logically or causally from anarchy and that if today we find ourselves in a self-help world, this is due to process, not structure.*[58]

Även om neoliberalismen förespråkar samarbeten leder detta som bäst till att vi förändrar våra *handlingar* (medel), men inte våra *intressen* (målen), vilka fortfarande förutsätts vara egenvinning genom en tydlig uppdelning av min eller din säkerhet. Som kontrast till det rationalistiska synsättet uppmanar oss därför socialkonstruktivister att inta ett mer ’reflektionistiskt’ förhållningssätt vars fokus bör ligga på vad som skapar vår identitet och våra intressen.[59]

Hur man bör förhålla sig till det internationella systemet kan ses som ett spektrum där den ena änden karaktäriseras av konkurrens och maktkamp (*competitive*) utifrån ett klassiskt nollsummespel där min säkerhet sker på bekostnad av någon annans och riskreducerande åtgärder handlar om relativa

[56] Se bl.a. Devetak (2005); Campbell (1998)
[57] Wendt (1992)
[58] Wendt (1992:394)
[59] Se t.ex. Wendt (1992); Dunne (1995)

vinster. I mitten finns det *individualistiska* synsättet där stater ser på sin säkerhet utan att i alltför hög grad jämföra sin maktposition med andra aktörer vilket skapar ett fokus på absoluta vinster och samarbeten, dock med risk för att egoistiska enskilda aktörer utövar så kallad free riding inom systemet. På slutet av skalan finns det *kooperativa* säkerhetssystemet, vilket till skillnad från de tidigare två, inte kan definiera vad som är att betrakta som ”själv” i ett självhjälpssystem. Till skillnad från de övriga är inte min säkerhet en enskild angelägenhet utan ligger i allas ansvar att upprätthålla.

Redan under 1940-talet, då realismen och maktpolitiken hade sina glansdagar, formades en kritik kring denna ”värderingsfria” *real*politik som ansågs baserad på empiri och objektivitet. En föregångare i detta avseende var engelsmannen E.H. Carr som genom ett antal verk betonade att politik inte var på förhand givet på grund av något underliggande i människans natur eller strukturen i det internationella systemet, utan var snarare något som människor utvecklade i relation till varandra.[60] Sedan dess har socialkonstruktivismen vuxit sig allt starkare, inte minst tack vare forskarsamarbeten i England och Köpenhamn under 1970- och 1980-talet, vilka beskrivs i kapitel 3.1 respektive 3.2 nedan.

Den första skolan ägnar sig istället åt normer i samhället och hur världen kan förstås som ett internationellt samhälle där exempelvis nationellt konstruerade ekonomiska ideologier såsom *the Washington Consensus* (nyliberalism), *the Beijing Consensus* (auktoritär statskapitalism) eller *den europeiska sociala modellen* (socialdemokratisk kapitalism) kan få spridning på grund av en så kallad normativ makt.

Den andra baseras i hög grad på tanken om säkerhet som en intersubjektiv process, inte olikt ett samhällskontrakt, där en aktör kommunicerar ut ett budskap som sedan gemensamt accepteras av en bred skara. Detta utmanar det grundläggande faktum att säkerhet skulle vara något på förhand givet genom att istället poängtera att vilken fråga som helst kan komma att bli säkerhetspolitiskt relevant genom en så kallad säkerhetiseringsprocess.

3.1 Engelska skolan och den normativa makten

Under 1970-talet började ett antal olika författare runt om i England att fundera kring det internationella systemet i form av ett *internationellt samhälle*. Två av föregångarna till det som snart kom att kallas för engelska skolan var bland andra Hedley Bull och Martin Wight[61]. På senare tid har traditionen förts vidare genom exempelvis Tim Dunne och Nicholas Wheeler[62].

[60] Carr (1946)
[61] Se bl.a. Bull (1977; 1982); Wight (1966; 1977).
[62] Se bl.a. Dunne (1995); Wheeler (1992); Wheeler & Dunne (1998)

Engelska skolan bör ses som en uppsättning idéer snarare än som en välutvecklad och förklarande teori. I grunden finns ingen positivistisk tradition av empiri, utan snarare ett resonemang som kretsar kring en central fråga: om systemet de facto präglas av anarki (en premiss som engelska skolan accepterar), hur kommer det sig då att världen trots allt till stor del präglas av fred och ordning snarare än det kaos man bör förvänta sig i en total frånvaro av en överordnad makt?[63]

Svaret på denna fråga hämtar inspiration såväl från realismens negativa syn på staters strävan efter makt och relativa fördelar som från liberalismens idealism och tro på absoluta vinster, vilket har gjort att engelska skolan kommit att betraktas som ett *via media* mellan de två traditionella teoribildningarna.[64] I likhet med realismen anser man inom engelska skolan att det internationella systemet är anarkiskt och att en sådan struktur kommer att leda till ett antal konflikter, men det behöver inte betyda att staters agerande fullt ut är styrt av denna struktur.

> *Just as human beings as individuals live in societies which they both shape and are shaped by, so also states live in an international society which they shape and are shaped by.*[65]

Detta innebär att den tydliga uppdelning mellan politiken som förs inom staten och den politik som förs mellan stater, som är fundamental inom neorealismen, förkastas av engelska skolan. Istället, menar Hedley Bull, finns det tre primära mål vilka är generella och allmängiltiga nämligen att begränsa våldsutövning, att befästa äganderätten och att säkerställa att överenskommelser vidmakthålls.[66] Detta låter sig inte göras genom traditionella maktmedel såsom exempelvis en militär förmåga, främst på grund av det säkerhetsdilemma som följer en jakt på relativa fördelar. Hur angriper man då frågan kring varför världen är förhållandevis fredlig trots dess anarkiska struktur? Genom att tona ned maktbegreppet i sin diskussion lämnas plats åt något betydligt mer centralt, nämligen en så kallad diplomatisk *kultur*.[67]

Det är alltså först när centrala värderingar delas mellan aktörerna som förtroende och gemensamma vinster kan utvecklas och samhällen skapas, vilka inte behöver vara små avgränsade enheter utan även världsomspännande. En utveckling av engelska skolans internationella samhällen kan ses i det som ofta kallas internationella regimer och som uppstår inom avgränsade geografiska områden eller inom olika väldefinierade intresseområden. Inom sådana regimer uppstår just en ”diplomatisk kultur” som Bull framhäver som central för fredligt samarbete, vilket inte nödvändigtvis uppstår i det större internationella systemet.

[63] Linklater (2005)
[64] Linkater (2005)
[65] Buzan (2004:8)
[66] Bull (1977)
[67] Wight (1977); Bull (1977)

Den globalisering vi ser idag, med en stark västerländsk (amerikansk) prägel kan till viss del stärka påståendet om att lika samhällen är mindre konfliktbenägna sinsemellan, vilket också är grundtanken till idén om den demokratiska freden vilken presenterades inledningsvis. Att det skulle röra sig om mer allomfattande internationella samhällen har emellertid kommit att utmanas genom teorin om civilisationernas kamp, vilken i korthet konstaterar att icke-västerländska samhällen (framförallt muslimska) är ”inkompatibla” med västerländska (liberala, rättstatsbaserade och kapitalistiska) synsätt.[68]

En av de viktigare utvecklingarna inom engelska skolan under det senaste decenniet, främst kopplat till ett breddat säkerhetsbegrepp och ett mer subjektivt förhållningssätt till säkerhet, är Ian Manners tankar om en så kallad normativ makt.[69]

Grundtanken i resonemanget är att om det faktiskt är så att internationella samhällen kräver gemensamma utgångspunkter inom kultur, etik, språk och idéer följer det också naturligt att maktbegreppet inte alls är obsolet, som de tidiga anhängarna till engelska skolan lät göra gällande. Manners driver sin tes kring bildandet av den europeiska gemenskapen (EG, senare EU) och menar att det kan vara så att makt i form av militär förmåga har minskat i betydelse, men att det numera klassiska citatet av Hedley Bull nedan, tydligt visar att vissa centrala händelseförlopp missas om man helt bortser från vikten av makt inom internationella relationer.

> *Europe is not an actor in international affairs, and does not seem likely to become one.*[70]

Europa är idag just den internationella aktör som Bull såg som osannolik i början på 1980-talet. Ganska precis tio år senare, 1993, hade Maastrichtavtalet ratificerats och grunderna till EG kommit på plats, vilket är ett händelseförlopp som Manners menar bara kan förstås genom att betrakta vikten av en civil, snarare än en militär makt.[71] En sådan civil makt byggs i korthet upp av tre delar: användandet av ekonomisk makt för att uppnå nationella mål; ett fokus på diplomatiskt samarbete för att lösa internationella problem samt viljan att ingå legalt bindande supranationella institutioner för att nå internationell utveckling.[72]

Även i mer officiella sammanhang har vikten av civil makt inom EU lyfts upp, som då Romano Prodi tillträdde som EU-kommissionens ordförande:

---

[68] Huntington (1993)
[69] Manners (2002). Idén om normativ makt är emellertid inte ny utan har diskuterats utifrån flera begrepp, t.ex. *power over opinion* (Carr, 1962); *idée force* (Duchêne, 1973); *ideological power* (Galtung, 1973)
[70] Bull (1982:151)
[71] Manners (2002)
[72] Manners (2002)

> *We must aim to become a global civil power at the service of sustainable global development. After all, only by ensuring sustainable global development can Europe guarantee its own strategic security.*[73]

Hur skiljer sig då idén om den normativa makten från neoliberalismens fokus på institutioner, absoluta vinster och interdependens? I likhet med Alexander Wendts argument i kapitlets inledning handlar det i grunden om att säkerhet inte längre bör ses utifrån ett tydligt egenintresse utan att säkerhet måste förstås som en helhet. För Manners, och hans fokus på EU, handlar det om att undvika att se EU som en tydligt definierad entitet och sluta likställa unionen med en stat. Ett alltför stort fokus på EU:s institutioner och politiska processer sker på bekostnad av de betydligt mer svårfångade delarna som utgör kärnan av samarbetet, såsom identitet, kognitiva processer och ”symboliska komponenter”.[74]

Genom en ökad förståelse om den normativa makten kan utmaningar belysas kopplat till de senaste årens militarisering inom EU, främst genom den gemensamma försvars- och säkerhetspolitiken (GFSP). Det är inte orimligt att tro att ett ökat fokus på den militära förmågan till viss del minskar möjligheten att utöva normativ makt då tonen hårdnar mellan olika aktörer inom det internationella systemet.

> *[T]he central component of normative power Europe is that it exists as being different to pre-existing political forms, and that this particular difference pre-disposes it to act in a normative way.*[75]

En normativ makt behöver alltså inte backas upp med en möjlighet att utöva våld, utan snarare är det just tvärtom – att en militär makt byggs upp på bekostnad av just möjligheten att etablera vad som är ’normalt’ inom internationell politik. Samma typ av resonemang är centralt inom andra socialkonstruktivistiska skolor, däribland Köpenhamnskolan vilken presenteras i följande avsnitt. En aspekt som har fått särskilt stor spridning handlar om säkerhetisering, det vill säga när en fråga går från att vara ”normal” till att bli extraordinär och därför bör hanteras med alla tillgängliga medel.

3.2 Köpenhamnskolan och den subjektiva säkerheten

Föregångarna till teorin om komplex interdependens var inte ensamma om att betrakta sin samtid och betona bristerna med rådande synsätt inom internationella relationer. På flera håll kom krav på ett mer vidgat säkerhetsbegrepp och en teori som bättre kunde fånga komplexiteten bakom de nu mer mångfacetterade hoten

[73] Prodi, (2000:3), min understrykning
[74] Manners (2002)
[75] Manners (2002:242)

än enbart den militära attacken. Ett av de mer betydelsefulla arbetena genomfördes av Barry Buzan och ett antal forskarkollegor vid Copenhagen Peace Research Institute (COPRI) under 1980-talet, vilket har kommit att ge teoribildningen namnet Köpenhamnskolan.

Med ett tydligt avstamp inom den klassiska realismens fokus på anarki, makt och statens överlevnad försökte den interdisciplinära forskargruppen sammanföra två än så länge vitt skilda grenar inom säkerhetsstudier – traditionalister som betonade den militära dimensionen av säkerhet och vidgarna (wideners) som efterfrågade en mer nyanserad och breddad bild av säkerhetsbegreppet.[76] En central fråga i författarnas resonemang handlar om till vilken grad säkerhetsbegreppet går att vidga innan det tappar betydelse och blir så urvattnat att det kan innebära allt och inget. Svaret, menar man, ligger i den process som har kommit att bli likvärdig med Köpenhamnskolan nämligen ”säkerhetisering”. Begreppet har många dimensioner men innebär i korthet att säkerhetsfrågor inte kan ses som vare sig objektiva eller externa, på det sätt som strukturella realister vill påstå, utan de är ”intersubjektiva och socialt konstruerade”[77]. Begreppet beskrivs närmare i avsnitt 3.2.2 nedan, men innan dess beskrivs två andra viktiga delar i arvet från Köpenhamnskolan – nivåer och sektorer.

3.2.1 Säkerhet utifrån nivåer och sektorer

Arbetet med säkerhet inom Köpenhamnskolan har i många avseenden varit en kumulativ process där kompetenser har tillkommit och försvunnit vilket präglat riktningen på teorin om det vidgade säkerhetsbegreppet. I korthet kan sägas att resan påbörjades 1983 i och med Barry Buzans klassiska bok ”People, States and Fear”[78] i vilken begreppet *nivåer* var centralt. 1991 presenterade Buzan i en artikel[79] sina idéer om så kallade regionala säkerhetskomplex utifrån ett antal *sektorer*. Begreppet säkerhetisering kommer till Köpenhamnskolan via Ole Waever vars idéer kombineras med Buzan och Jaap de Wilde vilket år 1998 resulterar i den numera klassiska boken ”Security – a new framework for analysis”[80]. Sedan dess har teorin utvecklats ytterligare, men framförallt har den applicerats på ett antal fall i formen av så kallad ”makro-säkerhetisering” för att förklara större skeenden såsom USA:s strategi kopplat till kriget mot terrorism.[81]

[76] Buzan et al. (1998)
[77] Buzan et al. (1998:31)
[78] Buzan (1983)
[79] Buzan (1991)
[80] Buzan et al. (1998)
[81] Buzan (2006)

Nivåer och regionala säkerhetskomplex

Begreppet nivåer inom Köpenhamnskolan kan i korthet förstås som ”analysobjekt vilka definieras utifrån en spatial skala, från liten till stor”.[82] De är verktyg för att förstå olika relationer som kan gå såväl uppifrån och ner (t.ex. marknadens betydelse för företags beteenden upp till marknaden) som omvänt (betydelsen av individers beteenden på det internationella systemet).

I Buzans tidigare verk delas världen in i tre nivåer – individer, stater och internationella system.[83] För individens säkerhet finns det ett antal centrala komponenter såsom hälsa, status, frihet. Dessa beståndsdelar är relativt enkla att identifiera och komplexiteten blir därmed förhållandevis liten. Går man upp en nivå och försöker förstå de centrala delarna för en stats säkerhet blir det mer diffust, inte minst avseende frågan om vad som är en stat. Buzans svar på detta blir att rita upp en triangel vilken sammantaget utgör en stat: idén om staten, den fysiska basen samt den institutionella strukturen av en stat.[84] Slutligen finns det internationella systemet, vilket utgörs av ett antal regimer och koalitioner av stater likväl som stora internationella institutioner med tydliga regler och styrinstrument.

Dessa tre nivåer utvecklas och blir till fem nivåer:[85]

Internationella system – de största sammansättningarna av antingen självständiga eller interaktiva aktörer utan högre system ovanför. I dagens multipolära system finns i princip enbart ett internationellt system, medan det historiskt kan anses ha funnits parallella internationella system.

Internationella undersystem (regioner) – grupper av aktörer inom det internationella systemet vilka kan särskiljas från systemet ovan genom aktörernas mer intensiva och interdependenta samarbeten. Dessa undersystem kan baseras antingen på territoriella sammansättningar i form av regioner (t.ex. Association of Southeast Asian Nations, Afrikanska unionen, Europeiska unionen) eller genom delade intressen i sakfrågor (t.ex. Organisation for Economic Co-operation and Development, Organization of Petroleum Exporting Countries).

Enheter (stater, företag, samhällen) – denna nivå utgörs av aktörer vilka är tillräckligt självständiga och väldefinierade för att kunna urskiljas och som har interaktion med nivån ovan.

Underenheter (intressegrupper, lobbyister, byråkrater) – grupper av individer inom respektive enheter ovan vilka har möjlighet att påverka en enhets beteende.

[82] Buzan et al. (1998:5)
[83] Buzan (1991)
[84] Buzan (1991)
[85] Buzan et al. (1998)

Individer – den vanligaste analysnivån inom samhällsvetenskaperna och den minsta beståndsdelen av en nivå.

Vad är då nyttan med att använda nivåer som analysverktyg? Först och främst bör de betraktas som olika ramverk inom vilka teorier kan appliceras snarare än att de levererar någon förklaringsmodell i sig. Genom att å ena sidan välja en teoretisk ansats och å andra sidan fokusera på en specifik nivå kan olika aktörers interaktion lättare förklaras. Exempelvis förklarar man, inom realismen, en rådande konfliktbenägenhet inom det internationella systemet genom den anarkiska strukturen vilket leder till ett specifikt beteende (självhjälp) inom enheten (staten). Inom socialkonstruktivismen lägger man istället större vikt vid individers beteenden som i sin tur är avhängiga ett större kollektiv eller ett samhälle.[86]

En annan insikt som kommer fram genom att betrakta säkerhet utifrån olika nivåer är att väldigt lite kan sägas om ett enskilt objekt (t.ex. Sveriges säkerhet) utan att förstå utifrån vilken kontext. Detta, menar man inom Köpehamnsskolan, beror på att säkerhet till stor del är ett relativt fenomen (relational phenomenon) där ett hot kan betraktas som existentiellt eller ej först när man ser på analysobjektet i relation till systemet:

> *[O]ne cannot understand the national security of any given state without understanding the international pattern of security interdependence in which it is embedded.*[87]

En analysnivå som har kommit att få en mer central roll när statsperspektivet har tonats ned och säkerhetsbegreppet vidgats är regioner. I takt med att världen blivit allt mer multipolär har den ideologiska övertygelsen hos stormakterna fått stå tillbaka vilket till viss del har lett till en isolationism och en ovillighet att engagera sig i konflikter som inte har direkt betydelse för den egna statens överlevnad eller omedelbara intressen. Detta har lett ett svagt globalt ledarskap där ett antal regioner blir lämnade till sitt eget öde och tvingas söka allierade i sitt närområde. Detta skapar enligt Köpenhamnskolan så kallade säkerhetskomplex vilket i traditionell mening definieras som:

> *[A] set of states whose major security perceptions and concerns are so interlinked that their national security problems cannot reasonably be analyzed or resolved apart from one another.*[88]

Teorin om regionala säkerhetskomplex bygger på fyra premisser: en sådan region utgörs av två eller fler stater; dessa stater konstituerar en geografiskt avgränsad grupp eftersom de flesta hot sprids fortare över korta avstånd än långa; relationerna mellan dessa stater präglas av säkerhetsinterdependens vilken gör att

[86] Buzan et al. (1998)
[87] Buzan (1983:187)
[88] Buzan et al. (1998:12)

samarbete inom regionen är mer intensivt än med aktörer utanför vilket i sin tur beror på i huvudsak två anledningar – maktfördelningen mellan aktörerna inom regionen samt de historiska relationerna avseende vänskap (amity) och fiendeskap (enmity); samt att samarbetet måste vara långvarigt och inte en engångsföreteelse i förhållande till en specifik händelse.[89]

Säkerhetskomplex behöver inte nödvändigtvis innebära allianser av likasinnade och det kanske mest uppenbara exemplet på ett sådant regionalt säkerhetskomplex kan ses i Israels position i Mellanöstern, där såväl historiska relationer som maktfördelningar blir viktiga komponenter i hur stater förhåller sig till varandra.

Allt sedan 1990-talet har teorin om regionala säkerhetskomplex kommit att utvecklas, inte minst på grund av att idén om säkerhet utifrån specifika sektorer fick stor spridning. Från att tidigare ha fokuserat på ”homogena komplex” där interaktion sker inom en och samma sektor (oftast den militära eller politiska) och mellan aktörer inom samma typ av enheter (oftast stater) kom nu allt fler komplex att behandla flera sektorer samtidigt och bestå av aktörer inom flera typer av enheter (stater, företag och organisationer) vilket flyttade fokus till så kallade ”heterogena komplex”.[90] Vilka dessa sektorer är och på vilket sätt de kan hänga samman behandlas i avsnittet nedan.

Sektorer

En central del i det vidgade säkerhetsbegreppet handlar om att gå från den snäva definitionen av säkerhet som en militär förmåga till att omfatta ytterligare dimensioner, vilket inte enbart bör tillskrivas Köpenhamnskolan utan var något som skedde parallellt inom flera spår under kalla krigets slut. Vad som faktiskt levereras av Buzan och hans kollegor vid COPRI är ett mer fördjupat resonemang kring säkerhet utifrån ett antal sektorer vilka kan betraktas som specifika typer av interaktion:[91]

- Den *militära* sektorn handlar om påtvingande våldsutövning,
- Den *politiska* sektorn handlar om auktoritet och styrning,
- Den *ekonomiska* sektorn handlar om handel, produktion och finans,
- Den *sociala*, eller socio-kulturella, sektorn handlar om kollektiva identiteter,
- Den *miljömässiga* sektorn handlar om relationen mellan människa och ekosystem.

Huruvida säkerhetsbegreppet i och med uppdelningen i dessa sektorer nu har vidgats färdigt är fortfarande under diskussion. Bland annat efterfrågas från vissa håll en tydligare nyansering mellan exempelvis en juridisk sektor och en politisk,

[89] Buzan et al. (1998)
[90] Buzan et al. (1998:16)
[91] Buzan et al. (1998:7)

medan andra anser att gender-frågor bör uppmärksammas ytterligare genom att man lyfter ut dessa ur den samhälleliga sektorn.[92]

Hur bör man då förstå värdet i denna uppdelning av sektorer? Framförallt kan det användas som ett ”disaggregerande” analysverktyg vilken reducerar komplexiteten och möjliggör en ökad förståelse för respektive område. Buzan et al. formulerar det som att ”*sectors serve to disaggregate a whole for purposes of analysis by selecting some of its distinctive patterns of interactions”,* men samtidigt är det viktigt att förstå att dessa delar får en betydelse först när de ställs i ljuset av en helhet; ”*sectors might identify distinctive patterns, but they remain inseparable parts of complex wholes. The purpose of selecting them is simply to reduce complexity to facilitate analysis”.*[93]

Här finns också den stora skillnaden mellan nivåer och sektorer. Där nivån är själva analysobjektet (vad som hotar en stat eller en grupp av stater) tillhandahåller sektorerna själva analysverktyget (framställs hotet som en sociokulturell förändring på grund av immigration eller som en nära förestående militär attack). Slutsatsen blir därför att enheter såsom stater och samhällen existerar inte inom olika sektorer, sektorer ryms inom enheter i form av olika säkerhetshot (militära, politiska, ekonomiska, sociala och miljörelaterade).[94] Genom att använda oss av sektorer som analysverktyg, men undvika att se på dessa som stuprör vilka ensamt tillhandahåller ett svar, kan vi identifiera viktiga länkar mellan olika nivåer, vilket blir särskilt viktigt i förhållande till regionala säkerhetskomplex. Är det militära Europa samma sak som det ekonomiska Europa? Kan vi tala om Sydostasien som en politisk aktör, eller fungerar det enbart inom den ekonomiska sektorn? Försöker militära maktmedel tillämpas för att hantera ett säkerhetshot som egentligen härstammar från någon annan sektor?[95]

Så här långt kan alltså sägas att säkerhet kan förstås som ett relativt fenomen vilket har att göra med å ena sidan vilken nivå – vilket analysobjekt – vi tittar på och å andra sidan vilken del av det mångfacetterade säkerhetsbegreppet vi ämnar förklara utifrån ett antal sektorer. Det som har kommit att bli synonymt med Köpenhamnskolan handlar emellertid mer om hur säkerhetsfrågor etablera genom en intersubjektiv process eller som en social konstruktion vilket föder fram en samsyn i vad som är att betrakta som ett säkerhetshot. Denna process kallas för säkerhetisering, och diskuteras mer ingående i följande avsnitt.

[92] Se vidare i Albert & Buzan (2011)
[93] Buzan et al. (1998:8)
[94] Buzan et al. (1998)
[95] Buzan et al. (1998)

3.2.2 Säkerhetisering

Ett annat viktigt bidrag från Köpenhamnsskolan var att utveckla socialkonstruktivismens tankar om säkerhet som en subjektiv process, där ett hot inte nödvändigtvis måste vara reellt (objektivt) utan snarare bör förstås utifrån människors tolkningar av ett hot (subjektiv).

Översatt till det akademiska fältet om internationella relationer kan man förstå denna form av säkerhetisering som den mest extrema formen av politik (se figur 1 nedan) vars frågor sträcker sig allt ifrån *icke-politiserade* (med betydelsen att staten överhuvudtaget inte bryr sig om frågan och att den inte diskuteras i offentlig debatt) till att vara *politiserade* (med betydelsen att frågan till stor del behandlas i offentlig debatt och kräver allokering av statliga resurser) för att slutligen bli *säkerhetiserad* (med betydelsen att frågan presenteras som ett existentiellt hot vilket kräver omedelbara och kraftiga åtgärder även utanför normalt förfarande).[96]

Figur1. Ett spektrum från icke-politiserad till säkerhetiserad [97]

Säkerhetisering handlar därför om att lyckas föra fram en politisk fråga som ett existentiellt hot vars hantering kräver ett unikt förfarande med alla nödvändiga medel tillåtna – oavsett om hotet anses ha militär karaktär eller är av annan art. För att genomföra en sådan process krävs, åtminstone, tre centrala delar:

1. ett *referensobjekt* – något som anses vara hotat till sin existens och bör skyddas,
2. en *säkerhetiserande aktör* – någon som genomför ett yttrande (’speech act’) och därigenom presenterar referensobjektet som hotat, samt
3. en *acceptans av säkerhetiseringen* i den breda skaran, vilket gör att de regler efter vilka den säkerhetiserande aktören vanligtvis tvingas anpassa

[96] Buzan et al. (1998)
[97] Nyman (2013)

> sig rivs upp så att okonventionella medel blir tillåtna i syfte att skydda referensobjektet.

Enligt teorin kring säkerhetisering finns, i den alltmer komplexa verkligheten, ofta en fjärde komponent i så kallade funktionella aktörer, vilka är inblandade i processen och kan påverka dynamiken i en sektor men inte är de som för upp frågan till debatt utan kanske snarare försöker upprätthålla *status quo*. Ett exempel skulle kunna vara oljebolagen och deras möjligheter att kontrollera flödena på marknaden och därmed påverka oljepriserna.[98]

Ett tydligt exempel på en säkerhetiseringsprocess kan ses i ’kriget mot terrorismen’ som har pågått det senaste decenniet.[99] Det västerländska samhället har en värdegrund (ett referensobjekt), mot vilken al-Qaida och dess ideologiska övertygelse utgjorde ett hot enligt George W. Bush-administrationen och dess efterföljare (säkerhetiserande aktörer), varvid dessa aktörer fick utökat mandat och en invasion av såväl Afghanistan som Irak ansågs rättfärdigat, liksom uppluckringar av rättsäkerheten samt inskränkningar i medborgares personliga integritet (en acceptans).

Säkerhetisering har också genomförts inom energisektorn, inte minst under 1970-talet då USA:s utrikesminister Henry Kissingers hotade med militärt våld om arabländerna kom att påverka västländernas oljeflöde.[100] Även de strategiska intressen som idag riktas mot Afrika, från främst kinesiskt och amerikanskt håll, kan i viss mån anses vara ett resultat av att energifrågan säkerhetiseras allt mer.[101]

Ur ett medborgarperspektiv är en genomförd säkerhetiseringsprocess ytterst att betrakta som ett misslyckande eftersom denna process är ett resultat av att en fråga inte har kunnat behandlas genom normala politiska förfaranden, och kanske inte heller i det offentliga rummet. I teorin kan vem som helst föra upp frågan om existentiella hot och skyddsvärda referensobjekt på dagordningen men i praktiken är det enbart aktörer med auktoritet och inflytande över agendan som lyckas (t.ex. media eller politiska ledare vilka söker utökat mandat).[102]

Av betydelse är alltså att en säkerhetiseringsprocess är fullt genomförd först då den säkerhetiserande aktören har uppnått legitimitet hos den bredare massan, det vill säga fått politisk genomslagskraft och förstärkt mandat. Huruvida det existerar ett reellt säkerhethot blir då irrelevant eftersom det är själva handlingen, att presentera hotet som existentiellt och att få gehör för detta, som är av betydelse. Detta kan leda till stora problem om det missbrukas, vilket blev tydligt

[98] Buzan et al. (1998)
[99] Se bl.a. Buzan (2006a; 2006b)
[100] Energimyndigheten (2012)
[101] van Rooyen & Solomon (2007)
[102] Dunnreuther (2010); Knudsen (2001)

under folkmordet i Rwanda 1994 där tutsier ansågs vara ett hot mot hutuers välstånd och ’existens’ i viss mån.

Teorin om säkerhetisering välkomnades från flera håll då den lyckades gå runt många av de diskussioner som under lång tid hade pågått mellan traditionalisterna och ”vidgarna” inom säkerhetspolitiken. Ett antal kritiska röster finns emellertid vilka främst efterfrågar ett ökat fokus på kontext i teoribildningen. Som exemplet med Rwanda visar spelar historiska händelser och tidigare interaktion mellan parter en mycket stor roll i konflikter. Dessa aspekter riskerar att negligeras då ett allt för stort fokus på den säkerhetiserande aktören sker på bekostnad av en analys kring hur budskapet mottas och accepteras av en publik.[103]

3.3 Säkerhetisering av energifrågan och regionala säkerhetskomplex

Diskussioner kring energisäkerhet landar ofta i en retorik om antingen-eller, om marknad eller geopolitik, om samarbete eller konflikt och så vidare. Genom att introducera begreppet om säkerhetisering, och säkerhet som en intersubjektiv process, menade företrädare inom Köpenhamnskolan att huruvida något är att betrakta som ett säkerhetshot eller ej beror på. Svaret är inte givet utan snarare handlar det om subjektets uppfattning av hotet som avgör hur det bäst avhjälps.

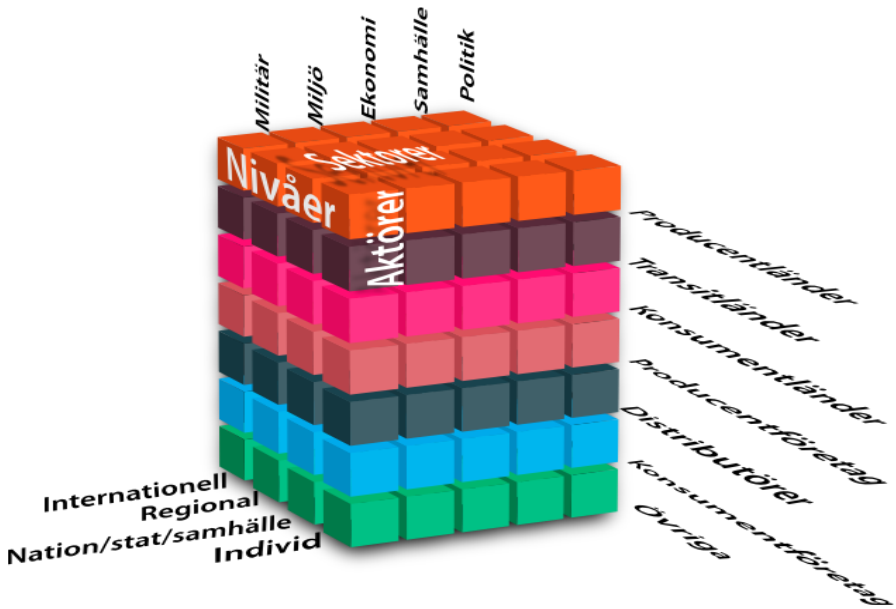
Att förstå energisäkerhet utifrån Köpenhamnskolan handlar i grunden om att se på relationerna mellan aktörer, nivåer och sektorer. Figuren nedan (figur 2) är ett försök till syntes avseende just detta för att tydliggöra hur svaret på frågan om vad energisäkerhet innebär och hur det uppnås kommer att variera beroende på vilken utgångspunkt man har i sin analys.

Energifrågan har historiskt sett behandlats inom den ekonomiska sektorn i Köpenhamnskolans teoretiska ramverk (se kapitel 3.2.1 om sektorer).[104] Ett mer vidgat synsätt på energifrågan ger emellertid vid handen att såväl flera sektorer som politikområden behöver omfattas för att förstå varför energifrågan allt oftare har kommit att säkerhetiseras.

Till exempel kan energisäkerhet i den politiska sektorn handla om självförsörjning, möjlighet att stå emot utpressning av producentländer och minska rivalitet mellan importörer. Inom den militära sektorn kan tillgången på energi till viss del förstås utifrån en militär förmåga att ta fysisk kontroll över viktiga geografiska områden eller farleder. Inom den ekonomiska sektorn rör det sig främst om risken för att marknadsaktörerna inte följer etablerade regelverk vilket skapa finansiell instabilitet och hämmar den ekonomiska utvecklingen.

[103] Se bl.a. McDonald (2008); Stritzel (2007); Nyman (2013)
[104] Se Buzan et al. (1998:97-99;116)

Den sociala, eller samhälleliga, sektorn fångar upp risken för splittringar och ojämn fördelning mellan olika grupper, såsom exempelvis energifattigdom. Slutligen kan man inom miljösektorn hantera riskerna för energins negativa miljöpåverkan avseende såväl havsnivåhöjningar som intressekonflikter mellan andra näringar såsom jordbruk och färskvatten. I sammanhanget bör också poängteras att analysen kommer att se mycket olika ut beroende på vilket energislag som avses.[105]

Figur 2. Energisäkerhet inom Köpenhamnskolan utifrån ett konsumentperspektiv[106]

Beroende på vilket aktörsperspektiv som antas, och utifrån olika nivåer, kan energisäkerhet relatera till en mängd faktorer. Nedanstående tabell (tabell 2) är inte fullständig utan ger en inblick i hur dessa faktorer kan komma att skilja sig åt beroende på utgångspunkt.

[105] Exempelvis förnybara energiresurser kontra fossila och geografiskt koncentrerade resurser. För ytterligare diskussion se t.ex. kapitel 5 i Jonsson et al. (2014)
[106] Från föreläsningsmaterial av Tomas Malmlöf, FOI

Nivåer/ Sektorer	Internationell	Regional	Stat/Samhälle	Individ
Militär	Alliansskapande, fysisk resurstillgång	Resurskontroll	Försörjnings-trygghet, resurskontroll, skydd av transportvägar	Liv och hälsa, trygghet
Politik	Diplomati, institutioner, konfliktmedling	Flyktingströmmar, geopolitik, politisk instabilitet	Utpressning av producent-/transitländer, svaga stater, självförsörjning	Rättsäkerhet, egendoms-skydd
Ekonomi	Ekonomisk instabilitet	Ekonomisk instabilitet, avgränsade marknader	Tillgång till marknader, kostnads-effektivitet	Inkomst-bortfall, försörjnings-trygghet
Samhälle	Social oro, identitet och kulturskapande	Historiska relationer, etniska motsättningar	Resurs-fördelningar, intressegruppers legitimitet	Energi-fattigdom, etniska motsättningar, grupp-tillhörighet
Miljö	Global uppvärmning	Miljöpåverkan på delade resurser	Miljöpåverkan, intresse-konflikter, fysisk bas för existens	Fysisk bas för existens, kopplingar mat-energi-vatten

Tabell 2. Energisäkerhet utifrån nivåer och sektorer.

En nivå som ges särskilt stort utrymme inom Köpenhamnskolan är den regionala nivån, inom vilken det kan bildas så kallade regionala säkerhetskomplex. Som förklarades mer ingående i tidigare kapitel (se 3.2.1) är logiken bakom dessa säkerhetskomplex att säkerhetshot generellt sett sprids fortare inom ett geografiskt avgränsat område än på en global nivå och att det, genom en lång tradition av antingen fiendskap eller vänskap (enmity och amity) har bildats olika typer av interaktioner som har lett till att säkerhet hos en aktör inte kan förstås utan att även angränsande aktörers förmåga tas i beaktande. Traditionellt sett har säkerhetskomplex handlat om distributionen av militär förmåga inom ett område, men i takt med att energifrågan har säkerhetiserats finns nu också tankar om regionala energisäkerhetskomplex där distribution av energiresurser och regionala energiberoenden likställs med en militär förmåga.[107]

[107] Palonkorpi (2007)

Regionala energisäkerhetskomplex handlar då om energirelaterad interaktion mellan två eller fler stater vilka, inom ett geografiskt avgränsat område, har byggt upp ett ömsesidigt beroende och delar synen på att detta beroende innebär ett säkerhetshot.[108] Denna interaktion kan i sin tur bestå av olika transaktioner såsom export, import eller distribution av energi vilket gör att den geografiska närheten vilken stod i centrum för Köpenhamnskolans tidiga tankar om säkerhetskomplex har kommit att omdefinieras i och med tusentals kilometer av pipelines och oljetransporter från hela världen. Samtidigt finns det onekligen ett antal geografiska ”hot spots” för energifrågan vilka kan förstås och beskrivas som säkerhetskomplex – däribland Arktis, Sydkinesiska sjön och Kaspiska havet.[109]

Som diskuterats tidigare kan säkerhetisering ses som en intersubjektiv process där en grundläggande del handlar om att en säkerhetiserande aktör lyckas presentera en fråga som ett säkerhetshot och få gehör för detta i den breda massan för att på så sätt lyfta en fråga ovanför de gängse politiska formerna. I frågan om energi handlar det ofta om att presentera resursen som ett skyddsobjekt, något som bidrar till säkerhet genom att det skyddas från ett hot. Energi kan emellertid också innebära ett säkerhetshot i sig, antingen indirekt genom att bidra till instabilitet i produktionsländerna men också mer direkt genom att vara såväl ett politiskt påtryckningsmedel som ett mål vid väpnad konflikt.

Här kan den normativa makten, vilken är central inom engelska skolan, komma med ett bidrag om varför säkerhetisering lyckas inom vissa områden men inte inom andra. Vad gäller just energifrågan är EU ett intressant exempel på hur frågan hanteras inom flera sektorer samtidigt i ett försök att balansera medlemsstaternas helt skilda utgångspunkter. Genom antagandet av styrdokumentet ”An energy policy for Europe”[110] 2007 fastställdes att unionens energipolitik ska vila på tre pelare: tillförselsäkerhet, konkurrenskraft och miljömässig hållbarhet.

På så sätt betonas att militära medel inte nödvändigtvis behöver vara de mest effektiva för att säkerställa Europas energiförsörjning utan att kostnadseffektivitet genom marknadslösningar bör förespråkas i möjligaste mån, även om dessa marknader kan komma att behöva upprätthållas genom en statlig närvaro i systemet. Detta kan alltså anses vara ett tydligt exempel på hur internationella samhällen, baserade på delade kulturer och värdegrunder kan bildas och vara ett *via media* mellan den långa kampen mellan neorealismens fokus på geopolitik och militära förmåga å ena sidan och neoliberalismens fullständiga tillit till marknaden och den demokratiska freden å andra sidan.

[108] Palonkorpi (2007)
[109] Chatham House (2010); USAID (2008)
[110] EC (2007)

4 Avslutande diskussion

För att förstå ett så komplext område som energisäkerhet krävs tydlighet. Svaret på vad begreppet bör innefatta och hur vi bäst uppnår det kommer att se mycket olika ut, inte minst beroende på vad vi menar när vi talar om energi (vilket energislag avses och tar vi ett holistiskt perspektiv eller tittar enbart på en energiresurs i taget) och vad som avses med säkerhet (för en producent eller en konsument) och med vilka medel (via fysisk kontroll eller globala handelsflöden)?

Trots den idag uppenbara betydelsen av energi inom internationella relationer har ämnet fått mycket begränsad plats i den teoretiska litteraturen. I flera andra samhällsvetenskapliga traditioner har energi utforskats ingående, såsom inom historia eller ekonomi medan det i säkerhetsforskning har varit betydligt tystare.[111] Förklaringen till detta kan ses i åtminstone två historiska utvecklingar.

För det första har mycket av teorierna kring internationella relationer vuxit fram genom betraktelser av amerikansk utrikespolitik under kalla kriget. Bortsett från 1970-talets oljekriser har det inte funnits några större incitament att från västerländskt håll diskutera energi. Den då rådande politiska retoriken kring bipolaritet, maktbalans, hotbedömning och upprustning gynnades inte av att energi fick en ställning som strategisk (maktskapande) resurs då det var Sovjetunionen, och inte USA, som hade en stark position som nettoexportör av olja (och senare gas). I den mån energi behandlades handlade det alltså främst om att skapa strategiska allianser med Mellanöstern för att trygga amerikansk energiförsörjning.

För det andra dominerades fältet länge av realismen som, med sitt fokus på den anarkiska strukturen, på nollsummespel och på staters egenintressen, negligerade just de delar som hade gjort energi till en intressant säkerhetsfråga nämligen globala handelsflöden, icke-statliga relationer och internationella samarbeten som snart kom att dominera energisektorn i och med den storskaliga oljeutvinningen som tog fart under 1960- och -70 talen.

Denna ”kognitiva dissonans”[112] inom internationella relationer har emellertid kommit att förändras under de senaste årtiondena och flera skeenden i omvärlden har gjort att allt fler skolor inom internationella relationer ser den strategiska betydelsen av energi kopplat till säkerhet. Till skillnad från under kalla krigets dagar ser vi en allt ökande rivalitet mellan två importörer av olja (Kina och USA), flera växande ekonomier efterfrågar allt mer energi inte minst Indien och Brasilien, Kaspiska havet som en förnyad diskussionspunkt bland oljeutvinnande

[111] För en översikt kring förekomsten av begreppet i vetenskapliga tidskrifter se bl.a. Schaffer (2009)
[112] Grant (2008:5)

grannländer, ett ökat europeiskt beroende av rysk gasexport samt efterdyningarna av den amerikanska ockupationen i Irak.

Sammanfattningsvis kan man, med de olika teoretiska ansatserna som utgångspunkt, diskutera energisäkerhet utifrån neorealismen vilken tenderar att fokusera på den geografiska distributionen av strategiskt viktiga resurser där struktur snarare än aktörers intentioner spelar en avgörande roll. Det råder stor skepsis gentemot institutioners transformativa makt i ett konfliktbenäget internationellt system där stater genom sin suveränitet är en dominerande aktör. Idag landar därför mycket av retoriken kring energisäkerhet inom neorealismen i två allvarliga antaganden: att *i)* energi bör ses som en traditionell säkerhetsfråga där den stat som har energi är ”säker”, till skillnad från de som står utan och att *ii)* eftersom den globala tillgången på energiresurser är osäker kommer konkurrensen att öka mellan de aktörer som försöker positionera sig i det internationella systemet. På så sätt har till exempelvis begreppet ”geopolitik” återfunnit sin plats i litteraturen efter att ha hamnat i skuggan under 1900-talets andra hälft.[113]

Neoliberalismen betonar å andra sidan vikten av marknader, legala ramverk, spridandet av demokratiska normer och interdependens. Genom att energi flödar på globala marknader blir det av mindre vikt var resurserna är geografiskt lokaliserade utan snarare hur de på effektivaste sätt kan distribueras till den aktör – statlig eller ej – som är beredd att betala marknadspriset. Det största hotet mot energisäkerhet handlar därför om skeva prisbilder där marknaderna har kommit att manipuleras genom alltför stor statlig inverkan, såsom användandet av militära påtryckningsmedel eller hot om avbrott i leveranser.

Ett vidgat synsätt ser på energisäkerhet som en subjektiv process där såväl mer eller mindre politiskt styrda marknadslösningar som en ren militarisering av frågan kan bli aktuell beroende på hur aktörerna lyckas argumentera och få gehör för sin strategi. Genom att se till olika aktörers normativa makt kan energifrågan komma att präglas såväl av militära säkerhetshot som utifrån ett miljöperspektiv. En utmaning kopplat till energisäkerhet blir därför att undvika ett egenintresse bland aktörerna, till förmån för en mer kooperativ säkerhet där energifrågan görs global och förstås utifrån ett antal sektorer snarare än att bli en fråga av enbart ekonomisk eller militär art.

De tre olika perspektiv som har behandlats i denna rapport – neorealism, neoliberalism samt socialkonstruktivism, sammanfattas i korthet nedan (se tabell 3) utifrån fem centrala dimensioner.

[113] Grant (2008)

	Strukturell neorealism	**Institutionell neoliberalism**	**Socialkonstruktivism**
Nyckelaktörer	Suveräna stater	Stater, institutioner, företag och individer	Stater, regioner, samhällen, institutioner, företag, individer
Internationella systemet	Anarkisk struktur, konfliktbenäget, självhjälp, säkerhetsdilemmat	Anarkisk struktur, komplex interdependens, samarbetsvilja, kapitalism och globala flöden	Anarkisk struktur men processorienterat, nivåer och sektorer, fåtal aggressiva stater, internationella samhällen
Aktörsmotiv	Makt, prestige, egenintresse, relativa vinster, konkurrens, geopolitik	Demokrati och mänskliga rättigheter, välstånd, absoluta vinster, individualism	Normativ makt, rättvisa, säkerhetisering, kooperativ, vidgade perspektiv
Framtidssyn	Pessimistisk, ”objektiv” och ”realistisk”, stabil (status quo)	Optimistisk, utvecklingsbenäget, samarbetsorienterat, ”idealistisk”	Radikal förändring, subjektiv och varierande, ”relativistisk”
Säkerhet	Hierarkier, maktbalans, avskräckande (relativ) förmåga	Demokratiska freden, marknadsanpassning, institutioner, dialog, ömsesidiga beroenden	Intersubjektiv process, kontextuell och ej given på förhand, internationella samhällen med gemensam kultur, regionala säkerhetskomplex

Tabell 3. Centrala dimensioner inom respektive teoretisk ansats avseende generell säkerhet såväl som kopplat till energifrågan.

Avslutningsvis bör det även framhållas att en säkerhetisering av energifrågan innebär ett antal risker, givet det faktum att detta är en subjektiv process som till stor del baseras på individuella uppfattningar och tolkningar av världen. Dessa risker består dels i att antalet hot och risker som kräver särskild hantering tenderar att bli väldigt många, och dels i att hotbilder eskaleras på grund av feltolkningar eller medvetna strategier.[114]

Energi kan även bli en faktisk konfliktorsak om den i alltför hög grad tillåts betraktas som en nationell säkerhetsfråga. Ett antal Nato-länder, inte minst Polen, har efterfrågat en *Energy Article 5*, vilken i sin ursprungsform konstaterar att en attack på en medlemsstat är en attack på samtliga medlemsstater. Genom att

[114] Exempelvis kan långvariga konflikter felaktig kopplas till energifrågor för att öka intresset från omvärlden (se t.ex. Energimyndigheten, 2012).

addera energi till denna klausul skulle det i praktiken innebära att ett avsiktligt avbrott i energileveranser till ett Nato-land, skulle ses som ett avbrott i hela systemet och följaktligen vara en krigshandling vilket kräver gemensamma insatser.[115]

I slutändan blir det därför viktigt att förstå att även om energi, och i förlängningen de energisystem som bildas, kännetecknas av värdefria, objektiva och oftast empiriska analyser så präglas säkerhet istället av en stark subjektivitet där beslutsfattarens och forskarnas åsikter inte är lätta att hålla isär. Eftersom den internationella arenan präglas av samspel mellan en rad olika aktörer blir det av stor vikt att studera ens handlingsutrymme.[116] Att skapa sig en bild av såväl ens egna preferenser (marknad, bilaterala kontrakt, diversifiering etc.) som motpartens blir av stor vikt för att de strategier som sjösätts faktiskt blir just så effektiva som förväntas.

[115] Se t.ex. European voice (2007); CEPA (2009)
[116] Se Jonsson (2014) samt Jonsson & Sonnsjö (2013) för diskussion om handlingsutrymme

Referenser

Albert, M. & Buzan, B. (2011). Securitization, Sectors and Functional Differentiation, *Security Dialogue*, vol. 42(4-5)

Blank, S. (2009). *Russia's Energy Weapon and European Security*, presenterat vid konferens "NATO One Year After Georgia: National Perspectives", Washington D.C. 8 oktober 2009

Brauch, H.G. (2005). *The Three Worldviews of Hobbes, Grotius and Kant: Foundations of modern thinking on peace and security*, Free University of Berlin. [online] http://www.afes-press.de/pdf/Hague/Brauch_Worldviews.pdf

Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Columbia University Press: New York, USA

Bull, H. (1982). Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms?, *Journal of Common Market Studies*, vol. 21(2)

Burchill, S. (2005). Liberalism, i *Theories of International Relations* (tredje utgåvan), Burchill S. et al. (red.). Palgrave Macmillan: New York

Buzan, B. (1983). *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf Books: Michigan, USA

Buzan, B. (1991). New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century, *International Affairs*, vol. 67(3)

Buzan, B. (2004) *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation*, Cambridge University Press: Cambridge, UK

Buzan, B. (2006a). *The 'War on Terrorism' as the New 'Macro-securitisation'?*, presenterat vid workshop, Oslo 2-4 februari 2006.

Buzan, B. (2006b). Will the Global War on Terrorism be the New Cold War? *International Affairs.* 82(6)

Buzan, B., Waever, O., de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Pbl., Boulder

Campbell, D. (1998). *National Deconstruction: Violence, Identity and Justice in Bosnia*. University of Minnesota Press: Minneapolis

Carr, E.H. (1946). *The Twenty Year Crisis 1919-1939: An Introduction to International Relations*, Macmillan: London, UK

Carr, E.H. (1962). *What is History?*, Knopf Publishing: New York, USA

CEPA, (2009). *Collective Energy Security: A Road Map for Europe*. Report no. 24. Centre for European Policy Analysis [online] http://www.cepa.org/publications/view.aspx?record_id=115

Chatham House. (2010). *The Militarization of Energy: A Sustainable Challenge for EU?*, [online] http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/International%20Security/1110esdf_sartori.pdf

Christie, E. (2009). Energy Vulnerability and EU-Russia Energy Relations, *Journal of Contemporary European Research*, vol. 5(2)

Ciuta, F. (2010). Conceptual Notes on Energy Security: Total or Banal Security? *Security Dialogue*. 41(2)

Cox, R.W. (1993) . Structural Issues of Global Governance: Implications for Europe i *Gramsci, Historical Materialism and International Relations.* Gill, S. (red.). Cambridge University Press: Cambridge

Devetak, R. (2005). Postmodernism, i *Theories of International Relations* (tredje utgåvan), Burchill S. et al. (red.). Palgrave Macmillan: New York

Diriöz, A.O. (2012). *Energy Security; Conflict & Peace*, presenterat vid konferens "Institute of Cultural Diplomacy's Ankara Conference" 10 april 2012

Donnelly, J. (2005). Realism, i *Theories of International Relations* (tredje utgåvan), Burchill S. et al. (red.). Palgrave Macmillan: New York

Doyle, M.W. (1995). On the Democratic Peace. *International Security.* 19(4)

Duchêne, F. (1973). The European Community and the Uncertainties of Interdependence, i *A Nation Writ Large? Foreign Policy Problems before the European Community*, Kohnstamm, M. & Hager, W. (red.), Macmillan: London, UK

Dunne, T. (1995). The Social Construction of International Society, *European Journal of International Relations* vol.1(3)

Dunnreuther, R. (2010). *International Relations Theories: Energy, Minerals and Conflict*. Polinares working paper no. 8. [online] http://www.polinares.eu/docs/d1-1/polinares_wp1_ir_theories.pdf

EC, Europeiska kommissionen. (2007). *An Energy Policy for Europe.* COM (2007) 1 Final. European Commission [online] http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/01_energy_policy_for_europe_en.pdf

EC, Europeiska kommissionen. (2009) *Early Warning Mechanism*. European Commission [online] http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/warning_en.htm

EIA, US Energy Information Administration. (2012). *World Oil Transit Chokepoints.* [online] http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/World_Oil_Transit_Chokepoints/wotc.pdf

Energimyndigheten (2012). *Globala energifrågor och svensk säkerhetspolitik.* Rapport ER 2012:16

European voice. (2007). *Poland Should Live to See Energy Solidarity.* [online] http://www.europeanvoice.com/article/imported/poland-should-live-to-see-energy-solidarity/57690.aspx

Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. Free Press Publisher: New York

Galtung, J. (1973). *The European Community: A Superpower in the Making*, Universitetsförlaget: Oslo, Norge

Goldthau, A. (2008). *Russia's Energy Weapon is a Fiction*. [online] http://www.europesworld.org/NewFrancais/Accueil/Article/tabid/190/ArticleType/articleview/ArticleID/20904/Default.aspx

Grant, I. (2008). *Energy, Security, and Geopolitics: Could someone please tell us what we mean?*, paper presenterat vid the International Association of Energy Economists Asian Regional Conference, Perth Australia 5-7 november, 2008.

Hobbes, T. (1651) *Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Common Wealth Ecclesiasticall and Civil* [online] http://oregonstate.edu/instruct/phl302/texts/hobbes/leviathan-contents.html

Hoogeven, F & Perlot, W. (red.) (2005). *Tomorrow's Mores: The International System, Geopolitical Changes and Energy*. Clingendael International Energy Programme (CIEP) [online] http://www.clingendael.nl/publications/2006/20060117_ciep_study_hoogeveen_perlot.pdf

Huntington, S. (1993). The Clash of Civilizations?, *Foreign Affairs*, vol.72(3)

Jonsson, D. et al. (2014) *Energi, säkerhet och konflikt i ett framtidsperspektiv*, FOI-R—3813--SE, Totalförsvarets forskningsinstitut, Stockholm

Jonsson, D. & Sonnsjö, H. (2013). *EU:s framtida energisäkerhet i en föränderlig värld,* FOI-R—3627--SE, Totalförsvarets forskningsinstitut, Stockholm

Kant, I. (1795). Zum ewigen Frieden (Om den eviga freden). [online] http://philosophiebuch.de/ewfried.htm

Keohane, R. & Martin, L. (1995). The Promise of Institutionalist Theory. *International Security.* 20(1)

Keohane, R. & Nye, J. (1977; 2001). *Power and Interdependence*, Little, Brown: Boston, USA

Klare, M. (2008). The New Geopolitics of Energy. *The Nation*. 1 maj 2008. [online] http://www.thenation.com/article/new-geopolitics-energy

Kleveman, L. (2003). *The New Great Game: Blood and Oil in Central Asia*. Grove Press: New York

Knudsen, O. (2001). Post-Copenhagen Security Studies: Desecuritizing Securitization. *Security Dialogue.* 32(3)

Kupchinsky, R. (2009). *Energy and Russia's National Security Strategy*. [online] http://www.acus.org/new_atlanticist/energy-and-russias-national-security-strategy

Larsson, R. (2008). *Energikontroll: Kreml, Gazprom och rysk energipolitik*. FOI-R-2445-SE [online] http://www.foi.se/ReportFiles/foir_2445.pdf

Leis, J. et al. (2012). *National Oil Companies Reshape the Playing Field*. [online] http://www.bain.com/Images/BAIN_BRIEF_National_oil_companies_reshape_the_playing_field.pdf

Linklater, A. (2005). Marxism, i *Theories of International Relations* (tredje utgåvan), Burchill S. et al. (red.). Palgrave Macmillan: New York

Manners, I. (2002). *Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?*, JCMS, vol. 40(2), Blackwell Publishers: Oxford, UK

McDonald, M. (2008). Securitization and the Construction of Security, *European Journal of International Relations* vol. 14(4)

Mearsheimer, J. (1990). Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War. *International Security* 15(1)

Mearsheimer, J. (1994). The False Promise of International Institutions. *International security* 19

Moran, D & Russell, J.A. (red.) (2009). *Energy security and global politics: The militarization of resource management.* Routledge: Oxon, UK.

New Statesman, (2009). *Time to Rethink Realpolitik.* [online] http://www.newstatesman.com/north-america/2009/02/obama-kissinger-world-russia

Nyman, J. (2013) Securitisation Theory, i *Shepherd, L.J. (ed) Critical Approaches to Security: Theories and Methods*, Routledge: Oxon, UK.

Ollila. J, Shell Chairman. (2011). *Floating LNG is a Game Changer for Offshore Gas*. [online] http://gcaptain.com/shell-chairman-floating-game/

Palonkorpi, M. (2007). *Energy security and the regional security complex theory*, utkast, [online] http://busieco.samnet.sdu.dk/politics/nisa/papers/palonkorpi.pdf

Prodi, R. (2000). *2000-2005: Shaping the New Europe.* Tal vid Europaparlamentet, Strasbourg, 15 februari 2000

Russet, B. (1995). The Democratic Peace. *International Security.* 19(4)

Schaffer, B. (2009). *Energy Politics*, University of Pennsylvania Press: Pennsylvania, USA

Smith Stegen, K. (2011). Deconstructing the 'Energy Weapon': Russia's Threat to Europe as a Case Study. *Energy Policy*. 39

Stern, D. (2004). Economic Growth and Energy, i *Encyclopedia of Energy*, vol.2 [online] http://www.sterndavidi.com/Publications/Growth.pdf

Stritzel, H. (2007). Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond, *European Journal of International Relations*, vol. 13(3)

The Corner House (2012). *Energy security: For Whom? For What?*, Corner House: Dorset, UK

USAID. (2008). Energy Security in South Asia, *Energy Security Quarterly*, vol.1 [online] http://www.sari-energy.org/Energy_Security_Quarterlies/ESQ1_January_08.pdf

van der Linde, C. (2005). *Energy in a Changing World.* Clingendael Energy Papers no. 11. [online] http://www.clingendael.nl/publications/2006/20060308_ciep_paper_vanderlinde.pdf

van Rooyen, J. & Solomon, H. (2007). The Strategic Implications of the US and China's Engagement Within Africa. *South African Journal of Military Studies.* 35(1)

Waltz, K. (1959). *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press: New York, USA

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics.* McGraw-Hill: New York

Waltz, K. (2000). Structural Realism After the Cold War. *International Security.* 25(1)

Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power. *International Organisation.* 46(2)

Wheeler, N. (1992). Pluralist or Solidarist Conceptions of International Society, *Millennium*, vol. 21(3)

Wheeler, N., & Dunne, T. (1998). Hedley Bull and the Idea of a Universal Moral Community: Fictional, Primordial or Imagined?, i B.A. Roberson (red.), *International Society and the Development of International relations Theory*, Pinter: London, UK

Wight, M. (1966). Western Values in International Relations, i Butterfield , H. & Wight, M. (red.) *Diplomatic Investigations*, Allen & Unwin: London, UK

Wight, M. (1977). *Systems of States*, Leicester University Press: Leicester, UK

Wight, M. (1991). *International Theory: The Three Traditions*, Leicester University Press: Leicester, UK

World Bank. (2011). *National oil companies.* World Bank Working Paper no. 218. [online] http://siteresources.worldbank.org/INTOGMC/Resources/9780821388310.pdf

Yergin, D. (2003). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs.* 85(2)

Zakaria, F. (1998). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's Role*. Princeton University Press: New Jersey

Internationella relationer är ett akademiskt fält som ägnar sig åt studier av hur det internationella systemet fungerar politiskt och ekonomiskt, hur maktförhållanden förändras, hur konflikter mellan stater och andra aktörer uppstår samt i vilken mån det finns förutsättningar för överstatliga samarbeten.

Energisystemet, som omfattar allt från produktion, distribution till användning av energi, står inför stora utmaningar, inte minst kopplat till de fossila bränslenas knapphet och klimatpåverkan.

Genom att applicera ett antal teorier inom internationella relationer på utvecklingen av våra nuvarande – och framtida – energisystem ger rapporten en fördjupad kunskap om hur ett mångfacetterat begrepp som energisäkerhet kan förstås och inom vilka delar det råder en debatt mellan å ena sidan en ökad vilja till integration av marknader och å andra sidan ett fortsatt fokus på självförsörjning och rivalitet.

FOI

ISSN1650-1942

www.foi.se